

MAJSKA
PLATFORMA

DRUŠTVENI
ODGOVOR
NASILJU

Izveštaj o uzrocima nasilja u društvu koje pogađa decu i mlade s preporukama za sistemske promene

- Radna verzija

**RADNA GRUPA
ZA BEZBEDNOST**

Sadržaj

Majska platforma	4
Uvod	6
Opšti opis stanja	9
Strateški, normativni i institucionalni okvir	9
Antrfile: MUP još 2009. godine utvrdio uzroke nasilja u Srbiji	9
Antrfile: Deca i mladi	10
Broj legalnog i (tamna brojka) nelegalnog oružja u Srbiji	11
Kriminalitet maloletnika: opšti trendovi i nasilje	12
Osećaj bezbednosti među mladima	13
Kontrola vatrenog oružja	14
Novi zakon o oružju i propuštena prilika za reviziju 500 hiljada vlasnika oružja	14
Antrfile: Preregistracija oružja-milionska zarada za državu	15
Antrfile: Praćenje zdravstvene sposobnosti mrtvo slovo na papiru?	15
Kontrola streljana bez efekta	16
Legalizacija oružja	16
Antrfile: Mere Vlade Srbije nakon majskih ubistava: sprovođenje, efekti na nasilje i (ne)zadovoljstvo građana	17
Lokalna bezbednost	18
Policija u (lokalnoj) zajednici	18
Školski policajac	19
Antrfile: Policija u školama nakon 3. maja	20
Lokalni saveti za bezbednost: neiskorišćeni resursi zajednice	21

Antrfile: Grad Beograd i Mladenovac bez lokalnog saveta za bezbednost	22
Bezbednosna kultura	23
Bezbednost u školi, uloga roditelja i nastavnika u promociji bezbednosne kulture	24
Kultura oružja u Srbiji – sa osvrtom na mlade	28
Kultura nasilja na sportskim priredbama – okidač i promoter	31
Preporuke	33
Kontrola oružja	33
Policija u (lokalnoj) zajednici	33
Školski policajac	34
Lokalni saveti za bezbednost	34
Bezbednost u školi, uloga roditelja i nastavnika u promociji bezbednosne kulture	34
Preventivni mehanizmi za sprečavanje nasilja kod dece i mladih u lokalnoj zajednici	35
Kultura oružja	35
Kultura nasilja na sportskim priredbama	36
Izvori i beleške	37

O MAJSKOJ PLATFORMI

Majska platforma je inicijativa građanskog društva nastala iz potrebe da kao zajednica tragamo za odgovorima na teška pitanja s kojima nas je suočila nezapamćena erupcija nasilja u maju 2023. Kakvi su institucionalni mehanizmi za sprečavanje nasilja? Iz kojih izvora se obnavlja i širi kultura nasilja? Kako su mogli da nam se “dese” “Ribnikar”, Dubona i Malo Orašje? Koji delovi sistema su zakazali u prevenciji, a koji u reakciji na ove tragedije, i šta možemo da učinimo kako se ništa slično ne bi ponovilo?

Nakon obustavljanja rada Anketnog odbora, koji je pod okriljem Narodne skupštine, najviše predstavničke i zakonodavne institucije, trebalo da istraži navedena pitanja, stručnjaci iz raznih oblasti i aktivisti civilnog društva okupili su se oko Majske platforme, uvažavajući značaj javnosti kao demokratske institucije u okviru koje društvo može da artikulise odgovor na problem nasilja, posebno onog koje uključuje decu i mlade.

Cilj Majske platforme je da povede proces kroz koji će se utvrditi što više relevantnih činjenica, ali i da ponudi prostor za različita mišljenja i ideje, bez političkih pristrasnosti i političkih kalkulacija. Majska platforma radi na principima nezavisnosti, otvorenosti i inkluzivnosti, sa svešću da je borba protiv nasilja javni interes koji može i treba da okupi celokupno društvo.

Majskom Platformom koordinira Odbor sastavljen od osnivača ove inicijative, uglednih građana, predstavnika civilnog društva i akademske zajednice. Ona se oslanja na rad grupa stručnjaka iz šest ključnih društvenih oblasti: obrazovanje, mediji, socijalna zaštita, mentalno zdravlje, pravosuđe i bezbednost. Odabrane su oblasti koje su prepoznate kao najznačajniji društveni okviri u kojima se ideje nasilja ili podstiču ili preveniraju i transformišu. Svaku grupu vode priznati autoriteti iz ovih oblasti, koje imenuje Odbor, sa zadatkom da sprovedu temeljne analize stanja u svojim sektorima. Cilj rada ovih grupa je da identifikuju sistematske uzroke tragičnih nasilnih događaja u društvu, poput onih koji su se dogodili u maju 2023. godine, ali i da razmotri moguća rešenja za njihovo otklanjanje ili ublažavanje.

Svaki izveštaj će biti javno predstavljen i izložen u konsultativnom procesu kroz koji će stručna i zainteresovana javnost moći direktno da utiče na konačan sadržaj i preporuke izveštaja. Na ovaj način ćemo doći do analize problema i predloga rešenja zasnovanih na širokom konsenzusu, a koji će poslužiti kao platforma za neophodne reforme u svakoj od ovih šest oblasti, sa konačnim ciljem transformacije društva u bezbedniju, pravedniju i srećniju zajednicu.

Pred vama je **radna verzija** izveštaja radne grupe okupljene oko sektora bezbednosti.

Članovi i članice Radne grupe za bezbednost

- **Predrag Petrović**, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, direktor istraživanja
- **prof. Svetlana Stanarević**, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
- **prof. Bogoljub Milosavljević**, Pravni fakultet univerziteta Union
- **Saša Đorđević**, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, koordinator za Srbiju i Crnu Goru
- **Dušan Stanković**, Malmo Univerzitet, saradnik BCBP, istraživač kriminologije
- **Isidora Stakić**, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, istraživačica
- **Miloš Jovanović**, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, istraživač

1. Uvod

Početak maja 2023. godine, u Beogradu su se desila dva višestruka ubistva u kome je ubijeno i ranjeno 38 ljudi, od kojih su ogromna većina deca i mladi. Počinioci, takođe, spadaju u ovu kategoriju ljudi. Tako je 3. maja, u Ogladnoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“, trinaestogodišnji učenik ušao u školu i pištoljem svog oca ubio deset osoba, od čega devetero učenika i službenika obezbeđenja, a ranio šest (petoro učenika i nastavnicu). U rancu je imao još jedan očevo pištolj i molotovljev koktel koji nije upotrebio. Istragom je utvrđeno da je počinioc ubistava išao sa ocem u streljanu da vežbaju gađanje iz pištolja.¹ Već narednog dana, 4. maja u okolini Mladenovca, selima Dubona i Malo Orašje, dvadesetogodišnji meštanan je pucajući iz automatske puške ubio osmoro, a ranio četrnaestoro ljudi. Višestruka ubistva u okolini Mladenovca su izvršena ilegalnim oružjem, automatskom puškom koju fizička lica ne mogu registrovati. Uz to, policija je u istrazi kod osumnjičenog, članova njegove porodice i rođaka pronašla veću količinu oružja i municije koje je zaplenila, uključujući automatske puške, bombe i nekoliko stotina komada municije.² Utvrđeno je i da su protiv počinioca ubistava već bile podnete prekršajne i krivične prijave, između ostalog i za nasilničko ponašanje. On se takođe na društvenim mrežama otvoreno divio kriminalcima.³

Ovi događaji međutim nisu anomalija i izuzetak u našem društvu, kako je to moglo da se čuje u pojedinim medijima i javnosti. U Srbiji je od 2013. do 2023. bilo devet višestrukih ubistava u kojima su ubijene ili ranjene 102 osobe, što je prosek od 1,42 ubijena na 100.000 stanovnika. Srbija je tako postala prva zemlja u Evropi prema broju masovnih ubistava u prethodnih 10 godina.⁴ Ovaj trend se razvija istovremeno uz uveravanja ovdašnjih vlasti da je Srbija bezbedna⁵ i da „sistem nije zakazao“.⁶ Međutim, sve ove činjenice kao i konkretne okolnosti iz majskih višestrukih ubistava ukazuju da institucije u Srbiji imaju ozbiljne probleme u ostvarenju svoje bezbednosne funkcije. To se najpre očituje u oblasti kontrole (ogromne količine) legalnog i nelegalnog oružja. Potom, brojne institucije, tela i mehanizmi rane prevencije, pre svega oni koji treba da imaju najneposrednije uvide u stanje u školskoj sredini i lokalnoj zajednici loše funkcionišu ili ne funkcionišu uopšte. Konačno, bezbednosna kultura je na jako niskom nivou dok je društvo preplavljeno nasiljem, tolerisanjem nasilnog ponašanja a u medijima sa nacionalnom pokrivenošću prisutno je čak i veličanja kriminalaca. Da je sistem zakazao ukazuju, između ostalog, i mere koje je Vlada Srbije usvojile neposredno nakon ova dva višestruka ubistva (videti antrfile 1).

1 Blic, „Uhapšen otac dečaka koji je pucao u školi - sin mu ubio osmoro dece i čuvara osnovne škole“, 3. maj, 2023, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/pucnjava-u-skoli-uhapsen-otac-decaka-koji-je-pucao-u-skoli-na-vracaru/jw67qs2>.

2 N1, „Detalji optužnice za masovna ubistva u Mladenovcu: Za šta se sve okrivljeni Uroš Blažić tereti“, 13. oktobar, 2023, <https://n1info.rs/vesti/detalji-optuznice-za-masovna-ubistva-u-mladenovcu-za-sta-se-sve-okrivljeni-uros-blazic-tereti/>.

3 CINS, „Slučaj Uroša Blažića: Sistem koji ne vidi problem dok ne nastane kaos“, 13. decembar, 2023, <https://www.cins.rs/slucaj-urosa-blazica-sistem-koji-ne-vidi-problem-dok-ne-nastane-kaos/>.

4 N1, „Vajzner: Srbija prva zemlja u Evropi prema broju masovnih ubistava.“ 1. oktobar 2023, <https://n1info.rs/vesti/vajzner-srbija-prva-zemlja-u-evropi-prema-broju-masovnih-ubistava/>.

5 Tanja Milovanović, „Ministar policije: Srbija je bezbedna zemlja“, Nova S, 3. januar, 2021, <https://nova.rs/vesti/hronika/ministar-policije-srbija-je-bezbedna-zemlja/>; Politika, „Gašić: Srbija stabilna i bezbedna, nastaviće da čuva nezavisnost i slobodu.“, 23. mart, 2024, https://www.politika.rs/sr/clanak/605659/Gasic-Srbija-stabilna-i-bezbedna-nastavice-da-cuva-nezavisnost-i-slobodu#-google_vignette.

6 „RTS, „Brnabić: Sistem nije zakazao.“ 4. maj, 2023, <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5185609/ana-brnabic-pucnjava-pibnikar.html>.

Na narednim stranama ćemo upravo nastojati da utvrdimo gde je sistem zakazao odnosno koje su to zakonske i institucionalne manjkavosti kao i praktični problemi u ove tri oblasti bezbednosti koji su omogućili da do ovih događaja dođe: kontrola oružja, lokalna bezbednost i bezbednosna kultura. U fokusu su nam deca i mladi. Na osnovu analize, sačinjene su preporuke u cilju smanjenja mogućnosti ponavljanja sličnih događaja. Pre analize po oblastima, u cilju boljeg razumevanja problema, najpre je predstavljen opšti opis stanja. Izveštaj se temelji na brojnim istraživanjima koje su radili istraživački centri i udruženja građana u kojima su godinama ukazivali na probleme u ovim oblastima. Pored toga, koristili smo i zvanične podatke kao i medijske izvore. U radu nismo detaljno analizirali set mera koje je Vlada Srbije usvojila kao odgovor na majska višestruka ubistva, jer je to već bio predmet prethodnog istraživanja čije smo glavne nalaze u ovom izveštaju koristili.⁷

⁷ Dušan Stanković, *Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja*, (Beogradski centar za bezbednosnu politiku: Beograd, 2023).

Mere Vlade Srbije nakon višestrukih ubistava u:

OŠ „Vladislav Ribnikar“

Malo Orašje i Dubona

Moratorijum na izdavanje dozvola za držanje i nošenje kratkog vatrenog oružja.	Pooštavanje uslova za držanje i nošenje kratkog vatrenog oružja, kao i razmatranje istog za lovačkog oružja.
Kontrola lica koja imaju dozvole da drže oružje.	Obavezne periodične provere lica kojima je dozvoljeno posedovanje oružja.
Revizija svih izdatih dozvola za držanje oružja.	
Kontrola rada streljana.	Moratorijum za lovačko oružje na 2 godine(Vlada je ukinula moratorijum krajem oktobra 2023. godine).
Inkriminacija dela za lica koja omoguće maloletnim i drugim neovlašćenim licima da dođu u posed vatrenog oružja i obučavaju ih za isto.	Javni poziv za predaju registrovanog i neregistrovanog oružja bez posledica.
Razmatranje mogućnosti smanjenja granica za krivičnopravnu odgovornost maloletnika sa 14 na 12 godina.	Pooštavanje kazni za krivično delo nedozvoljene proizvodnje, držanja, nošenja i stavljanja u promet oružja, eksplozivnih sredstava. ⁸
Pooštavanje sankcija za nepoštovanje propisa pružalaca medijskih usluga.	Pooštavanje sankcija prema učenicima koji krše zabranu unošenja alkohola, droga, psihoaktivnih supstanci, oružja, pirotehničkih predmeta ili drugih oružja. ⁹
Uvođenje obaveznih testova za narkotike u školama.	
Formiranje Saveta za sprečavanje vršnjačkog nasilja i Radne grupe za bezbednost dece na internetu.	
Napomena: Mera prisustva policije u školama nije objavljena kao deo usvojenih grupa mera Vlade, već je najavljena u medijima, što dodatno dovodi u pitanju njenu implementaciju i relevantnost. ¹⁰	

● Ispunjeno

● U toku / nepoznato

● Neispunjeno

⁸ Republika Srbija. Krivični zakonik. ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

⁹ Vlada RS, Vlada usvojila mere koje su predložene nakon zločina u Mladenovcu, Beograd, 5. Maj 2023. <https://www.srbija.gov.rs/vest/703089/vlada-usvojila-mere-koje-su-predložene-nakon-zločina-u-mladenovcu.php>.

¹⁰ RSE, „Policija obezbeđuje škole: šta kaže struka, a šta građani.“, 8. maj 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-polici-ja-skole-obezbedjenje-beograd/32402010.html>.

2. Opšti opis stanja

Strateški, normativni i institucionalni okvir

Problem nasilja nad decom je u dokumentima javnih politika Republike Srbije dobio adekvatnije mesto od problema nasilja među mladima. Ne postoji jedinstveni strateški dokument¹¹ koji bi posebno i celovito tretirao problematiku fizičkog (i mentalnog) nasilja među mladima, pa ni politički dokument koji bi utvrdio uzroke tog nasilja ili priznao postojanje potkulture nasilja u društvu i njene uticaje na nasilje među mladima.¹²

MUP još 2009. godine utvrdio uzroke nasilja u Srbiji. Najbliži identifikaciji uzroka nasilja u društvu bio je dokument Ministarstva unutrašnjih poslova pod nazivom „Polazni okvir Nacionalne strategije prevencije kriminala“ (2009), u kome se navodi sledeće: „Etiološkim istraživanjima kriminala u Srbiji poslednjih godina identifikovani su faktori rizika koji obuhvataju individualne činioce i činioce socijalnog okruženja, a koji uključuju, najčešće sledeće faktore:

1. Oslabljeni mehanizmi društvene i individualne kontrole ponašanja;
2. Poremećeni porodični odnosi, zlostavljanje i zanemarivanje, i viktimizacija nasiljem;
3. Izloženost antisocijalnim i nasilničkim modelima identifikacije u porodici, školi, zajednici i putem medija;
4. Uključenost u delinkventne grupe i zloupotreba psihoaktivnih supstanci;
5. Socio-ekonomsko raslojavanje, negativne društveno-strukturalne promene i pad društvenih vrednosti;
6. Situacioni faktori.“

Strategije koje usvaja Vlada nisu pravno obavezujući dokumenti, a efekti njihovog sprovođenja su redovno nedovoljni i polovični. Čak i kada realno prikazuju postojeće stanje i mere za unapređenje tog stanja, one često ostaju sredstvo koje politika koristi u svrhe ulepšavanja stvarnosti i proizvođenje utiska da se nešto radi. To se posredno i zvanično priznaje, jer je, na primer, u eks-post analizi prethodno važeće Nacionalne strategije za mlade utvrđeno da su strateški ciljevi ostvareni tek sa delimičnim efektima, a da je najbolji rezultat ostvaren u unapređenju uslova za razvoj bezbednosne kulture mladih (76% ispunjenja strateškog cilja 5)¹³. Umesto strategije, čini se boljim donošenje naročitog programa za prevenciju i zaštitu

11 Strateški i normativno pravni okvir u ovoj oblasti čine Konvencije o pravima deteta, Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine, Strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2023. do 2030. godine, Porodični zakon, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o sportu, Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o policiji (odredbe o radu i postupanju policije u odnosu na decu), Zakonik o krivičnom postupku (koje regulišu posebnosti položaja i zaštite maloletnika u krivičnom postupku) i Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika. Pojedini aspekti problematike nasilja nad decom i nasilja među mladima zahvaćeni su i drugim strateškim dokumentima, kakvi su Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga, Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama i u porodici, Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja, Strategija javnog zdravlja, Strategija za borbu protiv nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama i strategije za borbu protiv pojedinih oblika kriminala.

12 Najbliži identifikaciji uzroka nasilja u društvu bio je dokument MUP-a pod nazivom „Polazni okvir Nacionalne strategije prevencije kriminala“, (Ministarstvo unutrašnjih poslova: Beograd, 2009), https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/polazni_okvir_nacionalne_strategije.pdf.

13 Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije, Ex post analiza Nacionalne strategije za mlade 2015-2025, (oktobar 2021), 96, <https://www.mos.gov.rs/storage/2022/07/ex-post-analiza-nsm.pdf>.

od nasilja među mladima koji bi sadržao realno izvodljive, konkretne i oročene mere. Ostalo bi, međutim, i dalje pitanje kako bi bilo moguće izolovati mlade od negativnih uticaja potkulture nasilja u društvu.¹⁴

Deca i mladi

U strateškim dokumentima i zakonodavstvu čini se pojmovna razlika između „dece“ i „mladih“. Dete je lice do navršениh 18 godina života, a omladina ili mladi su (prema Zakonu o mladima, 2011) lica od navršениh 15 do navršениh 30 godina života.

U okviru državnog sektora bezbednosti, policija je organ sa posebnim i neposrednim zadacima u domenu prevencije i suzbijanja nasilja nad decom i nasilja među mladima. Težišna orijentacija u radu policije i zakonima koje ona sprovodi je svakako usmerena ka obezbeđenju posebnih vidova zaštite i sprovođenju programa za zaštitu dece od nasilja, kao i na prilagođenom postupanju policijskih službenika prema deci koja su žrtve nasilja. Istovrsne obaveze prema maloletnim učiniocima prekršaja protiv javnog reda i mira imaju i drugi organi koji su nadležni za održavanje javnog reda i mira (komunalna milicija, inspekcijски organi i drugi organi koji imaju nadležnosti u oblasti javnog reda i mira). Planovi rada policije i orijentacija na bezbednosne probleme lokalnih zajednica ili na pojedine oblike kriminala čiji su izvršiocі češće mladi trebalo bi da uključuje i znatnije preventivne napore policije u sprečavanju nasilja među mladima. Međutim, preventivna delatnost policije nije dovoljno razvijena i da se policija prevashodno orijentiše i oslanja na reaktivno (postdeliktно) postupanje. U jačanju preventivnog modela postupanja mogli bi se bolje iskoristiti kapaciteti policije za smanjenje postojećeg nivoa nasilja među mladima. O preventivnoj ulozi policije u lokalnoj zajednici biće više reči u delu teksta „Policija u (lokalnoj) zajednici“.

Tragični događaji iz maja 2023. godine jasno ukazuju na sistemske propuste policije koji se odnose na sprovođenje Zakona o oružju i municiji, a posebno na neumereno veliki broj izdatih dozvola za oružje i na nedovoljne ili slabe rezultate u kontroli oružja u posedu građana (provera izdatih dozvola, bezbedno držanje oružja i municije, kontrola nad radom streljana, smanjenje ilegalnog poseda oružja i sl.).

Od posrednog ili neposrednijeg uticaja na nasilje među mladima izvesno jesu i nedovoljni rezultati u suzbijanju ilegalne trgovine drogom i psihoaktivnim supstancama, selektivna primena zakona u suzbijanju pojava oblika nasilja, neefikasna borba protiv raširene korupcije, kao i nedovoljna orijentacija na bezbednosne probleme u lokalnim zajednicama i nerazvijena saradnja sa lokalnim savetima za bezbednost i sl. U svemu tome, međutim, policija ne može biti označena jedinom slabom tačkom sistema, niti posmatrana izolovano od slabosti i nedostataka institucija pravosuđa i drugih institucija koje nisu dovoljno razvile ili su zapostavile svoje uloge u sistemu socijalne kontrole.

Pitanje kako bi se mogao proceniti pravni okvir za prevenciju i sprečavanje nasilja među mladima objektivno ne može biti svedeno samo na zakone koji uređuju sektor bezbednosti. Na prvi pogled, čini se da su na tom polju pre potrebne intervencije u zakonima kojima bi

¹⁴ Više o kulturi nasilja biće reči u delu rada „Kultura oružja u Srbiji“ i „Kultura nasilja na sportskim priredbama“.

se sprečilo širenje potkulture nasilja u društvu, nego u zakonima koje sprovodi sektor bezbednosti. Kada je reč o tim drugim zakonima, u prvom redu je potrebno njihovo efikasnije sprovođenje i otklanjanje prepreka koje se iz političkog i institucionalnog okruženja u kome policija deluje čine sprovođenju zakona. Nesporno, potrebne su i dopune zakonskih propisa koji će obezbediti efikasniju preventivnu i postdeliktnu reakciju policije i drugih odgovornih subjekata na pojavne oblike nasilja i njihove uzroke.

Broj legalnog i (tamna brojka) nelegalnog oružja u Srbiji

Brojna istraživanja su utvrdila da je laka dostupnost vatrenog oružja veoma važan faktor koji utiče na raširenost nasilja koje uključuje upotrebu oružja, te broj žrtava i smrtnih ishoda.¹⁵ Drugim rečima, više oružja više smrti,¹⁶ Prema poslednjim procenama MUP oko 766.000 komada oružja je bilo u posedu oko 470 000 građana. Od toga, 211.000 komada služi za ličnu bezbednost (pištolji i revolveri), dok ostalo čini lovačko, sportsko ili onesposobljeno oružje. Oko 400 lica ima i dozvolu za nošenje oružja.¹⁷ Tačan broj nelegalnog oružja nije poznat, jer su građani na ovim prostorima čuvali oružje još iz vremena Balkanskih ratova. Ujedinjene nacije su procenile da je u bivšim jugoslovenskim republikama, nakon ratova 1990-tih, preostalo oko osam miliona komada vatrenog oružja.¹⁸ Small Arms Survey je 2017. godine procenio da Srbija ima 39,1 komada vatrenog oružja na 100 stanovnika, na osnovu čega je ona tada podelila treće mesto u svetu sa Crnom Gorom, iza SAD i Jemena.¹⁹ Tada je procenjeno da se u ilegalnom posedu civila u Srbiji nalazi 1.532.914 komada vatrenog oružja.²⁰ Deo nelegalnog oružja je legalizovan i oduzet od građana (broj predatog oružja u Tabeli 1), ali svakako da je ostala značajna količina čiji deo je i predmet ilegalne trgovine oružjem. Vlasnici ga prodaju zarad sticanja profita ili zato što ne mogu da ga registruju (npr. ne zadovoljavaju uslove bezbednosne provere ili u slučaju automatskog i dugog vatrenog oružja koje nije moguće registrovati), što dovodi do mogućnosti da ono dođe u posed lica koja se bave i kriminalnim aktivnostima.²¹

15 Hemenway, David, and Matthew Miller. "Firearm Availability and Homicide Rates across 26 High-Income Countries." *Journal of Trauma and Acute Care Surgery* 49, no. 6 (2000): 985-88; Grinshteyn, Erin, and David Hemenway. "Violent Death Rates: The Us Compared with Other High-Income Oecd Countries, 2010." *The American journal of medicine* 129, no. 3 (2016): 266-73; Siegel, Michael, Craig S Ross, and Charles King III. "The Relationship between Gun Ownership and Firearm Homicide Rates in the United States, 1981–2010." *American journal of public health* 103, no. 11 (2013): 2098-105.

16 Semenza, Daniel. *More Guns, More Death: The Fundamental Fact That Supports a Comprehensive Approach to Reducing Gun Violence in America*. New York: Institute of Government, 2022.

17 Izjava za medije pomoćnika sekretara MUP-a Milana Andrića. Dostupno na: K1. „Danas 470.000 Srba ima oko 766.000 komada ORUŽJA - i ono je registrovano. A NEREGISTROVANO?“, 7. maj 2023. <https://www.k1info.rs/price/drustvo/19095/470000-sr-ba-ima-766000-komada-oruzja/vest>.

18 United Nations Office on Drugs and Crime, *The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment* (UNODC: Vienna, 2010). https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf_page_142.

19 Karp, Aaron. „Estimating global civilian-held firearms numbers - Briefing paper June 2018“ (Small Arms Survey: Geneva, 2018). <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf>.

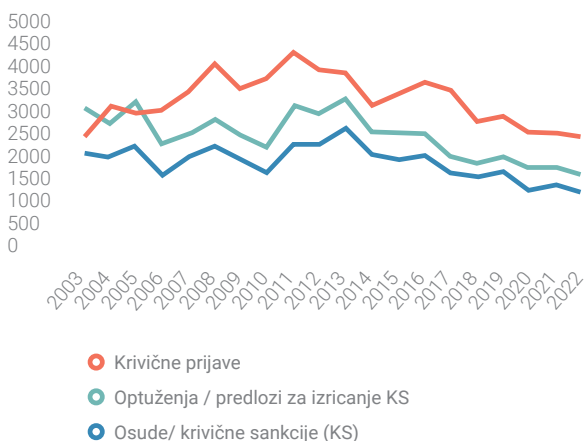
20 Ibid. Procene su se zasnivale na podacima do 2017. godine, a procena broja neregistrovanog oružja se bazira na pretpostavkama intervjuisanih esperata te je isto potrebno uzeti sa rezervom.

21 prEUgovor. „Mnogo oružja, previše reči, premalo koordinacije: odgovor institucija na višestruka ubistva u Beogradu i Mladencu“. Brza reakcija, Beograd, 2023. <https://www.preugovor.org/Brze-reakcije/1821/Mnogo-oruzja-previs-reci-premalo-koordinacije.shtml>.

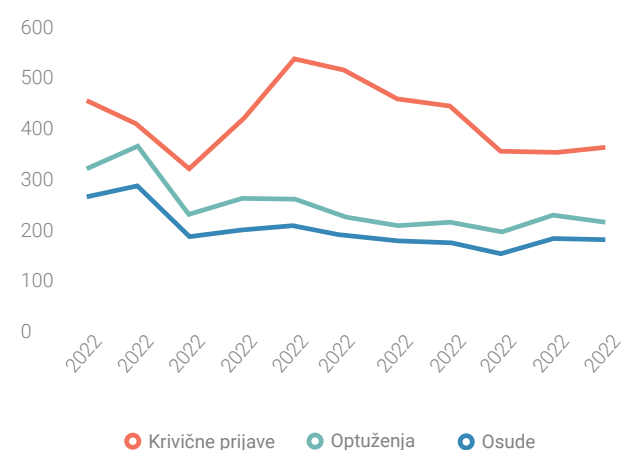
Kriminalitet maloletnika: opšti trendovi i nasilje

Prema zvaničnim podacima, maloletnički kriminalitet beleži nestabilne trendove u periodu za koji postoje podaci - od 2003. do kraja 2022. godine (Grafikon 1).²² U periodu od 2003. do 2019. godine beležen je porast i pad ovih krivičnih dela, dok poslednje tri godine karakteriše opadajući trend i manji broj zabeleženih krivičnih dela nego sa početka merenja.²³

Grafikon 1.
Trend maloletnih učinioca krivičnih dela u Srbiji.
Izvor: RZS

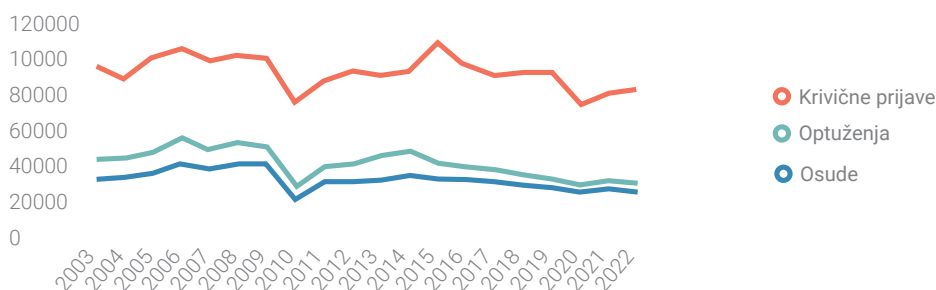

Grafikon 2.
Trend maloletnih učinioca krivičnih dela protiv života i tela.
Izvor: RZS

Posmatrano po grupi krivičnih dela protiv života i tela (ubistva, nanošenje telesnih povreda, učestvovanje u tuči), ona su takođe u opadanju u periodu za koji postoje podaci, od 2012. do 2022. godine (Grafikon 2). Porast krivičnih prijava od 2015. godine nije bio praćen tako značajnim porastom u broju predloga za izricanje i izrečenih krivičnih sankcija, te se može pretpostaviti da je ublažena kaznena politika ili da su istrage rezultirale lošijim kvalitetom dokaza. Pad u broju podnetih krivičnih prijava 2022. godine (360) u odnosu na 2012. godinu (451) je 20%. Trend pada broja krivičnih prijava je zabeležen i u kriminalitetu punoletnih lica.

Grafikon 3 Trend punoletnih učinioca krivičnih dela u Srbiji. Izvor: RZS

22 Republički zavod za statistiku. *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 - prijave, optuženja, osude* (RZS: Beograd, 2023). <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20235703.pdf>.

23 Protiv mal. lica je 2003. godine podneto 2415 krivičnih prijava, a 2022. godine 2410. U međuvremenu, 2008. godine je podneto 4.085 prijava, 2011. čak 4323 krivičnih prijava, a 2016. godine 3643. Trend je uglavnom sličan za sve nivoe merenja - krivične prijave, predloge za izricanje krivičnih sankcija i izrečene krivične sankcije; osim u periodu 2004-2006 kada je došlo do povećanja broja optuženja i sankcija koje nije praćeno povećanjem krivičnih prijava (verovatno usled sporijeg sprovođenja postupaka).

Osećaj bezbednosti među mladima

Pored toga što postoji trend pada kriminaliteta maloletnih i punoletnih lica, istraživanja pokazuju značajan porast broja mladih koji smatraju da su bili izloženi fizičkom i digitalnom nasilju. U 2023. godini skoro polovina mladih smatra da su mladi generalno izloženi ili bili izloženi fizičkom nasilju (49%). Tačnije, u posmatranom periodu zabeležen je pozitivan trend izloženosti mladih fizičkom nasilju. Isti trend je uočen i kod digitalnog nasilja, gde 47% mladih smatra da su tokom prošle godine bili žrtve digitalnog nasilja. Jedino je stabilan trend tokom prethodne tri godine zabeležen kod izloženosti mladih verbalnom nasilju, gde više od 70% mladih smatra da su bili žrtve tog oblika nasilja (tabela 1). Dakle, navedeni podaci pokazuju da su mladi u Srbiji najviše izloženi verbalnom nasilju, dok sve više postaju žrtve fizičkog/digitalnog nasilja. U periodu od 2021. do 2023. godine, mladi su kao u uzroke nasilja u Srbiji prepoznavali: 1. porodične odnose, 2. lošu kaznenu politiku i 3. odsustvo i pad društvenih vrednosti u zemlji. Jedino su tokom 2023. godine, loša kaznena politika i odsustvo i pad društvenih vrednosti u zemlji zamenili mesta.²⁴

Tabela 1. Izloženost mladih različitim oblicima nasilja

Godina	Izloženost mladih fizičkom nasilju		Izloženost mladih verbalnom nasilju		Izloženost mladih digitalnom nasilju	
	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
2021.	37%	63%	73%	27%	37%	63%
2022.	40%	60%	73%	27%	40%	60%
2023.	49%	51%	71%	29%	47%	53%

Izvor:

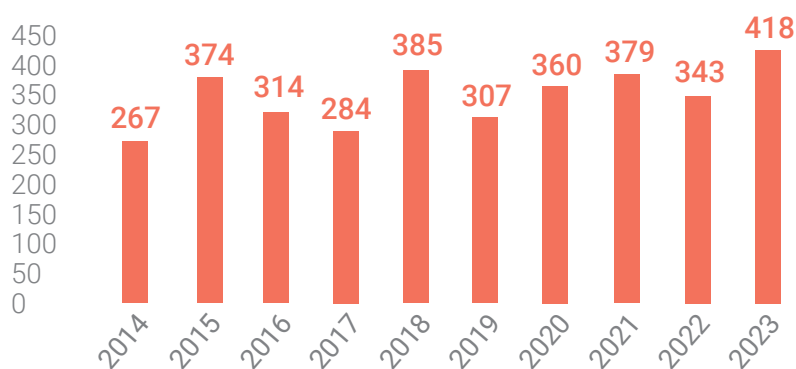
Alternativni izveštaji o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji od 2021. do 2023. godine²⁵

²⁴ KOMS, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2023* (Beograd: Dosije studio, 2023), 214, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2023/08/Alternativni-Izvestaj-2023-Finalna-verzija-Aug7.pdf>

²⁵ Podaci navedeni u tabeli su iz Alternativnih izveštaja o položaju mladih u Republici Srbiji, dostupni su na: <https://koms.rs/publikacije/>.

3. Kontrola vatrenog oružja

Kao što smo već pomenuli u prethodnom poglavlju, brojna istraživanja su utvrdila da je laka dostupnost vatrenog oružja veoma važan faktor koji utiče na raširenost nasilja koje uključuje upotrebu oružja, te broj žrtava i smrtnih ishoda.²⁶ Zato je jedan broj država suočen sa ovom vrstom nasilja, a posebno nakon višestrukih i masovnih ubistava, znatno pooštrio zakone koji regulišu nabavljanje, držanje i nošenje vatrenog oružja. Među ovim zemljama su, između ostalog, Velika Britanija, Kanada, Novi Zeland i Australija,²⁷ i sve one su po pooštavanju zakona i uz njihovu doslednu primenu, zabeležile pad nasilja sa upotrebom vatrenog oružja.²⁸ Srbija je 2015. godine usvojila Zakon o oružju i municiji koji je uveo strožije uslove za nabavku i držanje vatrenog oružja, ali on nije doneo očekivane rezultate jer se primena ovog propisa suočila sa brojnim izazovima i problemima. Na narednim stranama analiziraćemo najvažnije od njih.

Grafikon 4.
Godišnji trend incidenata sa oružjem u Srbiji.
Izvor: [AVMP \(SEESAC\)](#).

Novi zakon o oružju i propuštena prilika za reviziju 500 hiljada vlasnika oružja

Važeći Zakon o oružju i municiji usvojen je 2015. godine i doneo je znatno strože uslove za nabavku i držanje oružja u odnosu na prethodni propis.²⁹ Štaviše, Zakon je predvideo da svi postojeći vlasnici oružja moraju da zamene stare papirne oružane listove sa novim biometrijskim, ali uz obavezu da ispune sve (strože) uslove kao da prvi put nabavljaju oružje. Sve ovo je trebalo da omogući da država ne samo strožije kontroliše buduću nabavku, držanje i vlasništvo oružja već i da preispita blizu 500 hiljada postojećih vlasnika oružja. Međutim, ova prilika je propuštena jer je primena Zakona slaba i neujednačena, a rok za zamenu oružanih listova je odlagana više puta. Poslednji rok za zamenu isprava je istekao 5. marta 2024, a

26 Hemenway, David, and Matthew Miller. "Firearm Availability and Homicide Rates across 26 High-Income Countries." *Journal of Trauma and Acute Care Surgery* 49, no. 6 (2000): 985-88; Grinshteyn, Erin, and David Hemenway. "Violent Death Rates: The Us Compared with Other High-Income Oecd Countries, 2010." *The American journal of medicine* 129, no. 3 (2016): 266-73; Siegel, Michael, Craig S Ross, and Charles King III. "The Relationship between Gun Ownership and Firearm Homicide Rates in the United States, 1981–2010." *American journal of public health* 103, no. 11 (2013): 2098-105.

27 Fisher, Max. "Other Countries Had Mass Shootings. Then They Changed Their Gun Laws." *The New York Times* (New York), May 25 2022. <https://www.nytimes.com/2022/05/25/world/europe/gun-laws-australia-britain.html>.

28 "The Science Is Clear: Gun Control Saves Lives." *Scientific American*, May 26, 2022.

29 Zakon o oružju i municiji, „Službeni glasnik RS“, br. 20/2015, 10/2019, 20/2020 i 14/2022, član 11.

predložene promene Zakona sa produženjem roka dve godine nisu stigle na dnevni red novog saziva parlamenta konstituisanog februara 2024. godine

Među pooštrenim uslovima je i provera zdravstvene sposobnosti. Najpre, fizička lica koja nabavljaju oružje treba da budu zdravstveno sposobni što se dokazuje dostavljanjem uverenja o zdravstvenoj sposobnosti, koje može da izda jedino zdravstvena ustanova ovlašćena za izdavanje ovih uverenja. Zdravstvena sposobnost fizičkih lica koja poseduju vatreno oružje se proverava na svakih pet godina, odnosno ona su dužna da nakon isteka tog perioda Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP) dostave novo uverenje o zdravstvenoj sposobnosti. Ukoliko izabrani lekar fizičkog lica koje poseduju oružje sazna da je došlo do promene njegove zdravstvene sposobnosti, dužan je da o tome odmah obavesti najbližu organizacionu jedinicu MUP-a.³⁰ Namera ovog rešenja je da omogući proaktivno reagovanje te da spreči potencijalnu zloupotrebu oružja usled pogoršanja zdravstvenih uslova vlasnika oružja.

Preregistracija oružja-milionska zarada za državu

Troškovi zamene papirnih oružanih listova sa novim koji uključuju različite takse, naknade za lekarski pregled, obuku u streljani... dosežu i do 250 evra.³¹ U troškove treba uključiti i porez koji vlasnici oružja treba redovno da plaćaju. Ako uzmeemo u obzir činjenicu da je u Srbiji 766.000 komada oružja od čega se 211.000 nalazi u vlasništvu fizičkih lica, dolazimo do zaključka da država može da zaradi preko 190 miliona evra na preregistraciji oružja. Zato ne treba da čudi zbog čega država ne oduzima oružje od (hiljada) vlasnika koji nisu zamenili oružane listove u zakonskom roku, već redovno menja i produžava rok za ovaj proces.

Zakon je uveo i obavezu da fizička lica prilikom nabavke oružja za ličnu bezbednost treba da navedu opravdane razloge odnosno da „učine verovatnim da bi im mogla biti ugrožena lična bezbednost zbog prirode posla ili drugih okolnosti“. Ovde je problem međutim što ova odredba nije konkretizovana što je dovelo do njene neujednačene primene. Tako se dešavalo da pojedine policijske stanice traže veoma konkretne informacije o ugroženoj bezbednosti lica koja nabavljaju oružje za ličnu bezbednost dok sa drugim stanicama to nije bio slučaj. Takođe, fizička lica prilikom nabavljanja i držanja vatrenog treba da ispune uslove u pogledu bezbednog smeštaja i čuvanja oružja, što se proverava jedino prilikom odlučivanja o zahtevu. Drugim rečima, samo od savesnosti vlasnika zavisi da li će bezbedno čuvati oružje.

Praćenje zdravstvene sposobnosti mrtvo slovo na papiru?

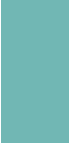
Prema izveštaju koji je objavio Republički zavod za statistiku, 2019. godine je oko 91% stanovnika Srbije starijih od 15 godina imalo izabranog lekara.³² S druge strane, prema istom izveštaju, oko 28% građana Srbije koristi usluge privatnog zdravstva.³³ Zapravo, pretpostavlja se da i pored toga što imaju izabranog lekara, većina građana odlazi na preglede u privatne zdravstvene ustanove. Uzevši u

30 Isto, član 12.

31 Petaković, Nevena. "Zamena Oružnih Listova: Složen, Nejasan I Skup Proces " Nova ekonomija (Beograd), 28. mart 2022. <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/zamena-oruznih-listova-slozen-nejasan-i-skup-proces>.

32 RSS, *Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019. godine*, (Beograd: Omnia, 2021), 89, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20216003.pdf>.

33 Ibid, 96

obzir funkcionisanje zdravstvenog sistema Srbije i navedene podatke, upitno koliko je prethodna zakonska odredba efikasna u praksi, odnosno koliko blagovremeno informacija o promeni zdravstvenog stanja vlasnika oružja dolazi do policijskih službenika.

Kontrola streljana bez efekta

Neposredno nakon masovnih ubistava, tokom maja 2023. godine sprovedena je kontrola streljana, koja je bila jedna od mera u zaključku Vlade.³⁴ Kontrola se odnosila na zaposlena i odgovorna lica u streljanama, zatim kontrolisani su prostorno-tehnički uslovi čuvanja i skladištenja oružja, kao i tačnost evidencija u streljanama. Ova kontrola je nastavljena tokom leta 2023. godine.³⁵ Sveukupno, utvrđene su nepravilnosti manjeg značaja u radu streljana. S druge strane, Zakonom o oružju i municiji nije zabranjen odlazak maloletnih lica u streljanu, kao ni korišćenje usluga streljana. Tačnije, roditelji su dužni da se o tome brinu da li će njihovo maloletno dete koristiti oružje u streljani. Prema rečima Duška Ilića, generalnog sekretara Nacionalne asocijacije za oružje Srbije, streljane su zapravo kolateralna šteta ovih vanrednih mera Vlade Srbije, jer retko ko nakon majskih tragedija odlazi u streljane i time je ugrožen njihov rad.³⁶

Legalizacija oružja

U Srbiji je, uključujući i predaju oružja nakon majskih tragedija, sprovedeno ukupno sedam krugova predaje i legalizacije oružja, koja podrazumeva, registraciju ili predaju neregistrovanog oružja i municije bez pravnih posledica po osobe koje su ih nelegalno nabavile i držale.³⁷ Na osnovu podataka u tabeli, može se zaključiti da je najviše oružja predato tokom prve inicijative 2003. godine i poslednje sprovedene od 8. maja do 30. juna 2023. neposredno nakon tragedija. Ministar unutrašnjih poslova može periodično, kada to zahtevaju razlozi očuvanja bezbednosti građana i javnog reda i mira, raspisati legalizaciju oružja i municije.³⁸ Naime, prva akcija predaje i legalizacije oružja sprovedena je nakon policijske akcije Sablja, koja je realizovana s ciljem da se uhapsu članovi kriminalnog klana koji su ubili premijera Srbije Zorana Đinđića. Stoga, vanredne okolnosti nakon kojih su sprovedene ove predaje oružja uticale su na obim predaje. Dodatno, mediji su nakon ovih događaja izveštavali o predaji oružja i time podsećali građane da predaju (ne)legalno oružje, čime se ističe važnost medija prilikom realizacije ovih kampanja.

34 RTS. "Kad maloletnici uđu u streljanu – interna pravila mogu biti iznad zakona", 18 Maj 2023, <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5193466/streljane-pravilnik-municija.html>.

35 Insajder, "Završena vanredna kontrola rada streljana u Srbiji". 22. septembar 2023, <https://insajder.net teme/završena-vanredna-kontrola-rada-streljana-u-srbiji-video>.

36 Intervju sa Duškom Iličem, generalnim sekretarom Nacionalne asocijacije za oružje Srbije, vođen 7. februara 2024.

37 Zakon o oružju i municiji u članu 3 definiše legalizaciju oružja i municije kao "postupak registracije ili predaje neregistrovanog oružja, odnosno municije koje je lice držalo bez odobrenja nadležnog organa u kome nije potrebno dokazivati poreklo oružja i municije, a vlasnici koji registruju ili predaju oružje i municiju za vreme trajanja legalizacije ne mogu biti prekršajno niti krivično gonjeni za nelegalno nabavljanje, držanje i nošenje oružja i municije." Zakon o oružju i municiji, "Službeni glasnik RS", br. 20/2015, 10/2019, 20/2020 i 14/2022.

38 Ibid, član 46.

Tabela 2. Rezultati poziva za predaju oružja i municije³⁹

Godina	Oružje	Municija	Minsko-eksplozivna sredstva
2003.	82.796	2.226.765	-
2007.	8.455	11.566	-
2015.	7.545	160.434	-
2016.	1.410	61.755	-
2017.	1.104	57.000	313
2020.	147	2.977	12
2023.	82.398	4.243.139	26.485

Mere Vlade Srbije nakon majskih ubistava: sprovođenje, efekti na nasilje i (ne)zadovoljstvo građana

Nakon višestrukih ubistava, Vlada Srbije je usvojila niz mera u cilju bolje kontrole oružja i unapređenja bezbednosti u školama i među mladima.⁴⁰ Većina mera koje su usvojene odnose se na oružje (devet od 14), dok se manji deo odnosi na bezbednost mladih i školstvo (pet). Rezultati istraživanja⁴¹ koje se bavi evaluacijom sprovođenja i efekata ovih mera pokazuju da su mere vezane za vatreno oružje sprovedene u većoj meri nego ostale.⁴² Mera javnog poziva na predaju oružja, dala je najvidljivije rezultate jer je prikupljen veliki broj oružja, municije i eksplozivnih sredstava (Tabela 2). Međutim, nije poznato da li je ambiciozni cilj smanjenja legalnog oružja za ličnu bezbednost od čak 90%⁴³ ostvaren, jer je kontrola još uvek u toku.⁴⁴ Ukupno posmatrano, većina mera je represivnog karaktera (npr. strože kazne za dela u vezi sa oružjem, smanjenje starosne granice za krivičnopravnu odgovornost maloletnika, pooštavanje uslova za registraciju oružja), iako studije ukazuju da represivne mere ne poboljšavaju prevenciju niti smanjuju oružano nasilje.⁴⁵ Istraživanja su pokazala da je u Srbiji u 2023. godini bilo najviše incidenata sa oružjem u poslednjih 10 godina, a broj ovih incidenata je ostao na

39 Podaci navedeni u tabeli za 2003. i 2007. godinu su iz Jelena Šapić i Filip Stojanović, *Građani na straži: Lokalni pristup u smanjivanju rasprostranjenosti oružja*, (Centar za istraživanje javnih politika: Beograd, 2015), 6, <https://publicpolicy.rs/publikacije/e6a448d648050d561268d0160e9ea68ecec27f63.pdf>, dok su podaci za ostale godine navedeni iz Stanković, *Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja*, 20.

40 Vlada RS. „Vlada usvojila niz zaključaka nakon masakra u OŠ Vladislav Ribnikar“, Beograd, 4. maj 2023. <https://www.srbija.gov.rs/vest/702927/vlada-usvojila-niz-zakljucaka-nakon-masakra-u-os-vladislav-ribnikar.php>.

41 Stanković, *Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja*.

42 Ibid.

43 Politika, „Predsednik Aleksandar Vučić: Srbija će doneti veoma oštre mere koje će suštinski promeniti srpsko društvo“, 7. maj 2023. <https://www.politika.rs/sr/clanak/551283/Predsednik-Aleksandar-Vucic-Srbija-ce-doneti-veoma-ostre-mere-koje-ce-sustinski-promeniti-srpsko-drustvo>.

44 Iz razgovora sa policijskim službenicima opšte nadležnosti, 6. februar 2024.

45 Canadian Civil Liberties Association, *No, longer prison sentences do not reduce crime* Poslednja izmena 16. septembar 2022. <https://ccla.org/criminal-justice/no-longer-prison-sentences-do-not-reduce-crime/>; US Department of Justice, National Institute of Justice, *Five things about deterrence* (May, 2016) <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/247350.pdf>.

istom u mesecima nivou nakon uvođenja mera Vlade Srbije.⁴⁶ Istraživanje javnog mnjenja s kraja 2023. godine nalazi da je 56% građana nezadovoljno vladinim merama. Istraživanja pokazuju, takođe, da se veći broj građana osećao ugroženim od pojava poput ubistva (56%) i nelegalnog posedovanja oružja (61%) u 2023. nego što je to bio slučaj 2022. godine (49%, 54%).⁴⁷

4. Lokalna bezbednost

Bezbednost u zajednici podrazumeva aktivni zajednički rad u partnerstvu različitih aktera na lokalnom nivou (grad, opština) radi suzbijanja nasilja, nereda i kriminalnih aktivnosti i povećanja kvaliteta ljudskog života.⁴⁸ Akteri na lokalnom nivou najbolje poznaju situaciju u svojoj sredini te su zato i najpogodniji za rano uočavanje i rešavanje bezbednosnih problema. Iako policija igra važnu ulogu u bezbednosti u zajednici, lokalna bezbednost dakle nije samo „policajska stvar“. Središnja tačka okupljanja aktera koji treba da rade na unapređenju lokalne bezbednosti su Lokalni saveti za bezbednost.⁴⁹ Na narednim stranama ćemo upravo analizirati tri ključna elementa lokalne bezbednosti relevantna za naš rad: policija u zajednici, školski policajac i lokalni saveti za bezbednost.

Policija u (lokalnoj) zajednici

Iako se o konceptu policije u zajednici u Srbiji govori još od demokratskih promena 2000. godine, te su ovdašnje vlasti usvojile strateški okvir i priručnike s ciljem njegovog razvoja,⁵⁰ ovaj koncept nikada nije implementiran u potpunosti. Jer, policija u zajednici nije samo set pojedinačnih mera i radnji policije⁵¹, već organizaciona strategija koju definišu uključene građane, problemski orijentisan rad i decentralizacija policije.⁵² U Srbiji, pak, organizacija rada policije je strogo centralizovana, zbog čega i ne postoje pretpostavke da se koncept policije u zajednici u potpunosti primenjuje. Na primer, nije moguće da neko iz sedišta MUP-a, Direkcije policije ili Uprave policije (sve u Beogradu), identifikuje lokalne probleme u Vranju ili Subotici.

46 South Eastern European Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC). *Armed Violence Monitoring Platform*, Februar 2024. <https://www.seesac.org/AVMP/>.

47 Ibid.

48 Đan, Aurelija, and Saša Đorđević. *Mapa puta do veće bezbednosti na lokalnu*, (Beograd: Stalna konferencija gradova i opština, 2016), 9-10.

49 Bjeloš, Maja, Zorana Brozović, and Saša Đorđević. *Priručnik za rad lokalnih saveta za bezbednost*, (Kikinda: Centar za podršku ženama iz Kikinde, 2011).

50 Ministarstvo unutrašnjih poslova. „Policija u zajednici.“ 18. mart 2024.

51 Na primer: postavljanje policajaca zaduženih za mala geografska područja, praksa od "vrata do vrata" za identifikaciju lokalnih problema, otvaranja malih kancelarija po različitim krajevima, objavljivanja lokalnih novina i drugih medijskih sadržaja, sprovođenje preventivnih edukacionih projekata, rad sa opštinskim organima na zdravstvenim i bezbednosnim pitanjima, i dr.

52 Weslez Skogan, "Community policing" in *Policing Innovation: Contrasting perspectives*, eds. Weisburd, D. Braga, A. (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).

Policija u zajednici se danas svodi na rad policajaca opšte nadležnosti na bezbednosnom sektoru ili pozoričkom rejonu⁵³, koji putem svakodnevne komunikacije sa građanima treba da na vreme uoče bezbednosne probleme u zajednici, te da ih prenesu svojim rukovodiocima i drugim državnim organima. Policajci nominalno zadužuju da rade u jednom bezbednosnom sektoru, što treba da im omogući da poznaju lokalno stanovništvo u dobroj meri. Problem je međutim što se ova organizacija rada ne poštuje te se često dešava da policajci rade u više sektora istovremeno ili da se bave drugim poslovima koji se ne tiču lokalne bezbednosti, zbog čega dolazi do slabljenja njihovih odnosa sa zajednicom i slabog poznavanja prilika na terenu.

Razlozi zbog kojih se to dešava su mnogostruki. Najpre, postoji manjak policajaca opšte nadležnosti jer tu organizacionu jedinicu policajci vide kao "odskočnu dasku" za sofisticiranije poslove poput onih u jedinicama kriminalističke policije. Potom, loša organizacija i podela rada unutar Direkcije policije koja se prenosi na područne policijske uprave usled čega većina poslova pada na teret policije opšte nadležnosti. Policija opšte nadležnosti između ostalog služi kao logistička služba za izvođenje složenijih poslova. Loša je i organizacija rada i u policiji opšte nadležnosti, gde su policajci opterećeni administrativnim i logističkim poslovima, pa ne mogu da obavljaju primarne policijske poslove zbog kojih i imaju status ovlašćenog službenog lica. MUP je u periodu od 2021. do 2023. godine pojedinim policajcima opšte nadležnosti doneo rešenja o radnom mestu "policajac u zajednici", kada je trebalo da oni imaju poseban status u odnosu na ostale policajce te da ne obavljaju represivne radnje poput intervencija po pozivu građana. Međutim, to je u praksi stvorilo nove organizacione probleme, zbog čega su ova rešenja ubrzo povučena.

Sa ovakvom organizacijom i načinom rada, te velikom centralizacijom, nije moguće očekivati koristi koje policija u zajednici treba da ostvari - rano uočavanje i rešavanje lokalnih bezbednosnih problema, pojačanu koheziju u društvu i njegovu otpornost štetnim pojavama, protok informacija i saradnju policije i lokalnog stanovništva u prevenciji kriminaliteta.

Školski policajac

„Školski policajac“ je u Srbiji uveden još 2002. godine sa ciljem unapređenja bezbednosti učenika i škola, sprečavanja problematičnog ponašanja i smanjenja broja krivičnih dela u blizini škola. To je trebalo da bude postignuto preventivnim patroliranjem, poznavanjem prilika u školama, poboljšanjem kontakata sa školskim osobljem, upravom, đacima i roditeljima, kao i brzom reakcijom po prijavljenim događajima u školama. Međutim, 20 godina kasnije ovaj institut je i dalje nerazvijen i neiskorišćen, a u strateškim dokumentima je u međuvremenu i potpuno zaboravljen. U jednoj policijskoj ispostavi⁵⁴ postoji jedan do nekoliko školskih policajaca, a na njenoj teritoriji po nekoliko osnovnih i-ili srednjih škola, usled čega nije moguće sve obilaziti redovno. Školske 2022-2023. godine na području 648 škola u Srbiji je bilo angažovano 372 školskih policajaca,⁵⁵ što znači da su oni pokrili tek trećinu

53 Bezbednosni sektor je teritorijalna celina u okviru policijske stanice ili ispostave, i on se sastoji od nekoliko mesnih zajednica, odnosno naselja ili kvartova u jednom gradu, ili nekoliko sela u ruralnim krajevima. Pozorički rejon je manja geografska celina koja se obično sastoji od jedne ili nekoliko ulica i/ili trgova na kojima se obavlja pozorička delatnost (pešačka patrola), a koji je identifikovan kao kriminalno žarište ili prostor na kome postoji potreba za stalnim prisustvom policije iz drugih bezbednosnih razloga.

54 Policijska ispostava se obično formira na nivou jedinice lokalne samouprave (opštine).

55 Katarina Baletić, „Školski policajci obilaze tek trećinu svih škola“, *Nova ekonomija*, 5. maj 2023. <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/skolski-policajci-obilaze-tek-trecinu-svih-skola>.

škola. U praksi, oni retko obilaze sve škole jer se fokusiraju na one u urbanim sredinama gde su problemi najizraženiji. Zbog toga se o sigurnosti u zonama škola staraju i policajci u patrolama opšte nadležnosti, a povremeno i saobraćajna i kriminalistička policija.

Svaki školski policajac bi trebalo da je pohađao obuku za rad sa maloletnicima, ali to nije uvek slučaj, jer se ove obuke ne sprovode redovno. Zato se često dešava da policajci sa ovim sertifikatom imaju veliki obim posla, jer tokom smene obilazi više škola za čiju bezbednost snose i odgovornost, a zaduženi su i za postupanja sa maloletnim licima u događajima koji nemaju veze sa školama. Dodatno, ne postoji pravilo koje određuje broja škola za koji su zaduženi, već to u praksi zavisi od ukupnih ljudskih resursa stanice, koliko su škole udaljene jedna od druge, da li imaju isturena odeljenja, da li su u urbanoj ili ruralnoj sredini itd.

Pored školskih policajaca, pripadnici kriminalističke i saobraćajne policije su povremeno angažovani u predavanjima o narkoticima i bezbednosti saobraćaja. To, međutim, ne utiče na povećanja bezbednosti u školama i prevenciju nasilja i drugih tipova opšteg kriminaliteta. U tom smislu je potreban strateški pristup ka prevenciji koji bi bio stalan i dugoročan, a koji bi radio na promeni kulture nasilja ka kulturi tolerancije. Primer jednog od metoda koji je dao rezultate u mnogim područjima širom sveta je program "fokusirano odvracanje"⁵⁶. U programu zajednica (u ovom slučaju - škola, u saradnji sa policijom, socijalnim službama, medicinskim radnicima) komunicira sa učesnicima događaja (nasilnici, žrtve, vršnjaci, nastavno osoblje, roditelji) o posledicama nasilja (npr. povrede, osećanja sramote, izostanak sa nastave itd.), i na taj način se ostvaruje prevencija nasilja, razrešenje konflikta, podstiče tolerancija i poboljšavaju društveni odnosi.

Policija u školama nakon 3. maja

Nakon majskih događaja, do kraja 2022/23 školske godine i od početka 2023/24, uniformisani policajci opšte nadležnosti obezbeđuju škole tako što stoje na ulazu u školsko dvorište ili na ulaznim vratima škole tokom dolaska i odlaska učenika, u hodniku za vreme trajanja nastave, i u dvorištu za vreme odmora.⁵⁷ Povremenu pomoć u ovom poslu im pružaju i druge organizacione jedinice poput kriminalističke i saobraćajne policije. Ipak, ovi policajci nisu nužno upoznati sa bezbednosnim prilikama u školama i ne poseduju nužno sertifikate za rad sa maloletnicima, i nisu u prilici da ostvaruju odnose i kontakte sa osobljem i učenicima u meri u kojoj to čine školski policajci, te se ne može očekivati da njihov rad unapredi bezbednost u školama. Takođe, policajci su mišljenja da oni tek donekle mogu da doprinesu unapređenju bezbednosti u školama jer se njihovim prisustvom ne utiče na uzroke nasilja, već da se samo smanjuje rizik jer fizičko prisustvo policije sprečava učenike da nešto urade.⁵⁸ Sa druge strane, preusmeravanje policijskih resursa u ove svrhe može dovesti i do povećanja raznih oblika uličnog kriminala, na šta su ukazivali i sami policajci.⁵⁹ Iako su predstavnici vlasti najavili povećanje

56 Youth Endowment Fund, "Focused Deterrence", March 18, 2024. <https://youthendowmentfund.org.uk/toolkit/focused-deterrence/>.

57 Na spisku zvaničnih mera Vlade nakon 3. i 4. maja nedostaje prisustvo policije u školama. Naime, ova mera nije objavljena kao deo usvojene grupe mera Vlade, već je najavljena u medijima, što dodatno dovodi u pitanju njen legitimitet.

58 Stanković, *Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja*.

59 Ibid.

broja policajca u školama, to nije moguće izvršiti u kratkom roku,⁶⁰ pa se policija suočava sa brojnim problemima, poput prekovremenog rada.⁶¹ Otud ovo ne može biti dugoročno rešenje. Takođe, iskustva drugih zemalja i rezultati brojnih istraživanja govore da povećano prisustvo policije u školama ne dovodi nužno do veće bezbednosti,⁶² jer se problematična ponašanja prenose van škole, ili na internet, dok nema bitnih razlika u prisustvu fizičkog nasilja ili imovinskih delikata poput krađe stvari.⁶³ Ne treba zanemariti ni činjenicu, da postoje i oni kojima je strah povećan jer shvataju da nešto nije uredu.⁶⁴

Lokalni saveti za bezbednost: neiskorišćeni resursi zajednice

Prošlo je dve decenije od formiranja prvog lokalnog saveta za bezbednost u Srbiji (u daljem tekstu: savet).⁶⁵ Od tada do danas, neki saveti su kontinuirano radili, neki su prestali sa radom, a neki su ponovo aktivirani. Psihologija u 120 od 174 gradova i opština u Srbiji, bar na papiru.⁶⁶ 67 praksi, manje od 10 saveta aktivno je sprovodilo svoje aktivnosti. Trenutni broj saveta nije poznat.

Saveti su zamišljeni da budu forumi preko kojih se gradi saradnja predstavnika lokalne samouprave, policajaca, tužilaca, zdravstvenih, socijalnih i prosvetnih radnika, civilnog društva i novinara radi utvrđivanja bezbednosnih problema i stvaranja sigurnijeg života u lokalnoj zajednici.⁶⁸ Mogu da ih formiraju jedinice lokalne samouprave, odnosno gradonačelnici i predsednici opština.

Funkcionisanje saveta je bilo usmereno na razvoj strategija za unapređenje bezbednosti i pokušaje rešavanja uzroka lokalnih bezbednosnih problema.⁶⁹ Saveti su u pojedinim mestima bili relevantni najpre kao sredstvo komunikacije između lokalne samouprave i policije ili kao samostalni forum gde lokalni akteri (institucije, civilno društvo i neformalne grupe diskutuju i saraduju radi poboljšanja bezbednosti.⁷⁰

60 Ibid, 14.

61 Policija nema kapacitete da obezbeđuje škole, gde naći policajce koji će čuvati škole, Nova S, 8. septembar 2023. <https://nova.rs/emisije/policija-nema-kapacitete-da-obebeđuje-skole-gde-naci-policajce-koji-ce-cuvati-skole/>; Dušan Komarčević, Zoran Glavonjić, „Policija obebeđuje škole: Šta kaže struka, a šta građani“, *Radio Slobodna Evropa*, 8. maj 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-policija-skole-obebeđjenje-beograd/32402010.html>.

62 Rauk, Leigh, Schmidt, Carissa J., Pelletier, Karissa, Heinze, Justin E., Cunningham, Rebecca M., Carter, Patrick M., Zimmerman, Marc A. "More is Not Always Better: Examining the Cumulative Effects of School Safety Policies on Perceptions of School Safety for Youth of Color". *Journal of School Violence* 22, no. 3, (May 2023).

63 Fisher, Benjamin W. Mowen, Thomas J. Boman, John H. „School Security Measures and Longitudinal Trends in Adolescents' Experiences of Victimization". *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 1221-1237 (2018). <https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-018-0818-5>.

64 Stanković, *Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja*.

65 Saša Đorđević i Gorana Odanović. *Partnerstvo za bezbedne zajednice u Srbiji* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2014), <https://bezbednost.org/publikacija/partnerstvo-za-bezbedne-zajednice-u-srbiji-2/>.

66 Saša Đorđević, Bojan Elek i Novak Gajić, *Lokalni saveti za bezbednost u Srbiji: stanje i potrebe* (Beograd: Stalna konferencija gradova i opština, 2018).

67 Filip Evison, Antoni Kros, Aleksandar Vasilijević, Miloš Petrović, Branko Ljuboja i Dragan Jovanović, *Priručnik za delovanje saveta za bezbednost u gradovima i opštinama* (Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, 2015), <https://www.osce.org/sr/serbia/217011>.

68 Filip Evison, Antoni Kros, Aleksandar Vasilijević, Miloš Petrović, Branko Ljuboja i Dragan Jovanović, *Priručnik za delovanje saveta za bezbednost u gradovima i opštinama* (Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, 2015), <https://www.osce.org/sr/serbia/217011>.

69 Saša Đorđević, Bojan Elek i Novak Gajić, *Lokalni saveti za bezbednost u Srbiji: stanje i potrebe* (Beograd: Stalna konferencija gradova i opština, 2018).

70 Kako funkcionišu opštinski saveti za bezbednost, RTS, 14. novembar 2017, <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2938550/>

Grad Beograd i Mladenovac bez lokalnog saveta za bezbednost

Lokalni saveti za bezbednost za Grad Beograd i Mladenovac nisu formalno osnovani, prema podacima iz informatora o radu.⁷¹ Time je propuštena prilika da se predstavnici državnih institucija, civilnog društva i medija iz ovih mesta udruže i zajednički deluju kako bi svoju lokalnu zajednicu učinili bezbednijom. Time je propuštena prilika izgradnje međusobnog poverenja i sistema konsultovanja i usklađivanja koji bi mogao na vreme da utvrdi bezbednosne probleme u zajednici i ponudi rešenja. Štaviše, čak ni nakon masovnih ubistava u maju 2023. godine, Beograd i Mladenovac nisu prepoznali lokalni savet za bezbednost kao mesto koje može da pomogne odlučiocima u prevenciji nasilja i drugih bezbednosnih problema.

Tako, na primer, saveti u Leskovcu, Pirotu, Nišu i Novom Pazaru usvojili su strategije lokalne bezbednosti i razvoja i stavili lokalnu bezbednost na političku agendu u svojim mestima. Takođe, saveti vođeni penzionisanim vojnim licima su bili aktivniji i vredniji. Saradnja sa civilnim društvom se takođe poboljšala. U slučaju Niša, predstavnik civilnog društva formalno je bio član saveta. U Novom Pazaru, civilno društvo učestvuje u projektu zajedno sa gradskim vlastima na temu bezbednosti. U pojedinim mestima, saveti su počeli da se bave lokalnim bezbednosnim problemima poput vršnjačkog nasilja. Tako, na primer, Savet u Zemunu je sproveo uličnu kampanju koja je usmerena na edukaciju građana o bezbednom korišćenju interneta. Savet Zvezdare je organizovao aktivnosti za roditelje školske dece kako bi ih edukovao o prevenciji nasilja među mladima. Sve ovo ukazuje na raznovrsne inicijative koje se sprovode na lokalnom nivou radi unapređenja bezbednosti i dobiti zajednice.

Međutim, u praksi su postojali problemi. Glavni su nejasna uloga i identitet saveta, nedostatak standardizovanog okvira delovanja i nepostojanje unapred poznatog budžeta, što je uzrokovalo da njihov rad zavisi od finansijske podrške međunarodnih organizacija.⁷² Dešavalo se da rad saveta prestane kako se završi projekat međunarodne organizacije. Uloga lokalnih saveta za bezbednost kao kreatora, pružaoca i koordinatora javne politike lokalne bezbednosti nije prepoznata. Nakon dve decenije postojanja, saveti ne postavljaju i ne preporučuju lokalnoj samoupravi smernice i akcije u korist bezbednosti. Ne podržavaju u potpunosti lokalne aktere za bezbednost u prevazilaženju prepreka stimulišući inovativne projekte i dugoročne javne politike, olakšavajući saradnju i partnerstva, proizvodeći konkretne rezultate.

[kako-funkcionisu-opstinski-saveti-za-bezbednost.html](#).

71 Pogledati Gradska uprava Grada Beograda, Informator o radu, 6. mart 2024, <https://informator.poverenik.rs/informator?org=o6do3te7mziFTQpTd>; Uprava gradske opštine Mladenovac, Informator o radu, 26. decembar 2023, <https://informator.poverenik.rs/informator?org=MahNgR62tQRfnprcp>.

72 Đorđević, Elek i Gajić, *Lokalni saveti za bezbednost u Srbiji: stanje i potrebe*.

Ovo je rezultiralo nedovoljnim iskorišćenjem potencijala saveta, što je direktna posledica nepostojanja nacionalne politike prevencije kriminala koja bi standardizovala njihov rad, kao i lokalnih bezbednosnih strategija. Nasuprot tome, saveti za unapređenje bezbednosti u saobraćaju imaju jasan problem na koji treba da utiču, zakonsko i strateško uporište, kao i budžet.⁷³ Tako su saveti za bezbednost ostali bez jasnog mandata čiji rad je u velikoj meri zavisio od lokalnih političkih uslova i entuzijazma pojedinaca iz zajednice.

U tom smislu, oživljavanje lokalnih saveta za bezbednost je poželjna. U dugoročnom smislu, važno je da vlada inicira dijalog o stvaranju nacionalne politike prevencije kriminala. To će omogućiti standardizaciju rada lokalnih saveta za bezbednost tako da njihovi članovi unapred znaju na koje probleme treba da se fokusiraju u kontinuitetu, dok istovremeno mogu brzo reagovati i u hitnim situacijama. U kratkoročnom smislu, prioriteta rada saveta treba da budu regulisani kroz izmene usvojenih operativnih procena javne bezbednosti i operativnih planova područnih policijskih uprava.⁷⁴ Zaključno, potrebni su zajednički naponi kako bi se ponovo pokrenuli saveti u oblikovanju agendi za bezbednost lokalne zajednice. Jasni mandati, unapređena saradnja i ciljne inicijative su ključni u podizanju lokalnih saveta za bezbednost sa uloge pasivnih posmatrača do proaktivnih aktera.

5. Bezbednosna kultura

Bezbednosna kultura je ključna za očuvanje bezbednosti pojedinca, zajednice i svake institucije i organizacije. Ona sprečava nastanak ozbiljnih incidenata i omogućava svima da maksimalno koriste svoje potencijale za razvoj. Posvećenost bezbednosti, redovno uvažavanje i pružanje podrške svim bezbednosnim inicijativama, znak je da postoji razvijena bezbednosna kultura. Međutim, ako se tema bezbednosti povremeno ili površno razume i tretira, bez adekvatnog sistemskog pristupa, to može dovesti do katastrofalnih posledica, poput višestrukih ubistava. U odnosu na dva majska višestruka ubistva, potrebno je bilo proceniti, pre svega, kakav je institucionalni okvir, kada je u pitanju bezbednost u školi i kakva je uloga roditelja i nastavnika u negovanju i promociji bezbednosne kulture. Takođe, bilo je važno utvrditi koji su sve institucionalni mehanizmi preventivnog karaktera na lokalnom nivou, sa kojim nadležnostima ili efektima i rezultatima rada. Ovde je bilo važno i odgovoriti kako se neguje kultura oružja u Srbiji, sa posebnim osvrtom na mlade i kako se višedecenijsko negovanje kulture nasilja na sportskim događajima, može videti kao promocija nasilja u društvu i kao okidač za individualno delovanje u situaciji masovnog nasilja, sa elementima ubistva ili teškog povređivanja.

⁷³ Pogledati: Analize rada lokalnih saveta, Agencija za bezbednost saobraćaja, <https://www.abs.gov.rs/sr/lokalne-samouprave/analize-rada-lokalnih-saveta>.

⁷⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova procenom javne bezbednosti definiše prioritete rada Direkcije policije i 27 područnih policijskih uprava, dok su planom definisane aktivnosti, nosioci aktivnosti, vremenski okvir za primenu, pokazatelji rezultata i izvori verifikacije postignutih rezultata za svaki definisani prioritet rada. U novembru 2021. godine, Vlada Srbije je usvojila Stratešku procenu javne bezbednosti, kao i Strateški plan policije za period od 2022. do 2025. godine.

Bezbednost u školi, uloga roditelja i nastavnika u promociji bezbednosne kulture

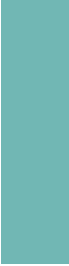
U evropskom kulturnom kontekstu, ali i šire, škola se dugo smatrala mestom zaštićenim od sukoba i nasilja društva u celini. Međutim, ova relativna izolacija više ne postoji. Nasilje, kao sve prisutniji problem, postaje ogledalo širih društvenih sukoba i problema, koji se prelivaju u školsku sredinu. Budući da deca i mladi provode značajan deo svog vremena u školi, gde se odvija ključni proces socijalizacije i sticanja znanja, imperativ je da su oni bezbedni, zaštićeni i podržani. Pored bezbednosti učenika važna je i bezbednost nastavnog osoblja i drugih zaposlenih u školi. Važno je da se osigura i mir roditelja, da se postigne efikasno odvracanje od potencijalnih pretnji i da se pravovremeno reaguje u slučaju ugrožene bezbednosti.

Slučaj višestrukog ubistva u Oglednoj osnovnoj školi "Vladislav Ribnikar" 3. maja 2023. godine istakao je ozbiljnu ugroženost svih učesnika u školskom okruženju, a nedostatak adekvatne bezbednosne kulture imao je ključnu ulogu u tome. Bezbednosna kultura se može posmatrati kroz tri domena: organizacioni, ljudski i tehnološki. Analiza je fokusirana na prva dva domena, organizacioni, koji obuhvata institucionalne strukture, bezbednosne politike, dostupne resurse i upravljanje bezbednošću, i ljudski, koji se odnosi na znanje o (ne)bezbednosti, stavove, prioritete, donošenje odluka, ponašanje i preuzimanje odgovornosti. Ljudski domen nije detaljno analiziran, jer, u datom trenutku, nije se mogao utvrditi nivo znanja o (ne)bezbednosti, kao ni stavovi o bezbednosti učesnika u školi. Ipak, bar delimično, sagledane su okolnosti na osnovu kojih se može utvrditi da li se bezbednost u školi ističe kao prioritet ili ne, razmatrani su postupci u situacijama nebezbednosti i preuzimanje odgovornosti za postupke ili propuste.

Kada se razmatra institucionalna i bezbednosna politika u okviru obrazovnog sistema, ona je kroz strateški i zakonski okvir, korektno definisana i postavljena, a kao najprepoznatljivija rešenja ili mehanizmi, koji se konkretno bave temom nasilja u školama navode se: Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (prvi donet 2005. godine, poslednji 2022.), potom, Poseban protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (propisan Pravilnikom iz 2019/2020, kao i novim Pravilnikom o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje iz 2024), a na osnovu njih, u okviru Godišnjeg programa rada, svaka obrazovna ustanova je u obavezi da definiše Program zaštite dece/učenika od nasilja i formira Tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Poslednjim Pravilnikom predviđeno je i formiranje tima za krizne događaje. Kao značajni mehanizmi, koji imaju važnu ulogu u "kreiranju podsticajnog i bezbednog okruženja za decu i mlade" mogu se navesti Savet roditelja i Opštinski savet roditelja.

Strateški i zakonski okvir prevencije nasilja u školama

Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u RS do 2030. godine kroz opšti cilj 1 ukazuje na "ojačanu vaspitnu funkciju obrazovno-vaspitnih ustanova" ...te da će se u okviru nje preduzeti niz preventivnih aktivnosti u oblasti zaštite od nasilja i diskriminacije, rodno zasnovanog nasilja, očuvanja mentalnog zdravlja, rodne ravnopravnosti, negovanja odgovornog odnosa prema zdravlju, unapređenja reproduktivnog zdravlja i prevencije rizičnih oblika ponašanja, a osnaživaće se i

učenici i roditelji da učestvuju u navedenim aktivnostima. Ciljevi obrazovanja koji se povezuju sa bezbednošću, navode se i u zakonskim odredbama o osnovnom i srednjem obrazovanju, uglavnom sličnom formulacijom, koja podrazumeva “obezbeđivanje podsticajnog i bezbednog okruženja, razvijanje nenasilnog ponašanja i uspostavljanje nulte tolerancije na nasilje, razvijanje i praktikovanje zdravih životnih stilova i razvijanje svesti o značaju održivog razvoja i očuvanje životne sredine.”

Da bi se razumela briga i način ostvarivanja bezbednosti u školi i kako u tome prepoznati ulogu nastavnika i roditelja, a posebno u promociji bezbednosne kulture, važno je u okviru institucionalnog domena, pored uvida u strateške i zakonske odredbe, utvrditi kako se povezuju škola i roditelji. Dakle, kako se definišu oblici i sadržaj saradnje, evidentira bezbednost kao sadržaj saradnje, da li se u izveštajima o saradnji škole i roditelja navode bezbednost i nasilje kao elementi saradnje i koliko puta, sa kakvim rezultatima, da li se u merama koje su preventivnog karaktera učitava bezbednost, kao deo obrazovnog sadržaja i na koje sve još načine. Zakon jasno ukazuje da saradnja roditelja i škole mora da postoji, što znači i da se razvijaju programi saradnje sa porodicom, ali, nažalost, često ostaju mrtvo slovo na papiru. Ako se kao tema saradnje navede bezbednost odnosno nebezbednost, opet postoje brojne nedoumice, nerešene i nerazjašnjene okolnosti u kojima ta saradnja izostaje ili izostaje na način da se problem reši na obostrano zadovoljstvo svih strana.

Tako, na primer, kada je u pitanju konkretno nasilje prema učeniku, ulozi roditelja u rešavanju problema, reakcije škole i drugih institucija i saradnja koja se tim povodom ostvaruje, kao najočigledniji pokazatelj da je “sistem zakazao” i da “saradnja” ne funkcioniše, može poslužiti primer četrnaestogodišnjeg Alekse Jankovića, dečaka iz Niša, koji je 2011. godine posle vršnjačkog nasilja i neadekvatne reakcije institucija izvršio samoubistvo. U međuvremenu je napisan nacrt Aleksinog zakona, kao mehanizam da se strožije kažnjavaju nasilnici i oni koji nasilje zataškavaju. Međutim, kako navodi Aleksina majka Dragana u intervjuu koji je dala CINS-u 2020. godine: „Deca koja čine nasilje su sve mlađa, a zakon, iako je i prema starijima blag, sve je blaži prema onima koji imaju do 14 godina u trenutku vršenja nasilja.”

Iz razloga nerazumevanja i neadekvatnog reagovanja škole i drugih zvaničnih institucija, roditelji često pribegavaju apelu na društvenim mrežama i tek kada se uznemiri javnost, aktiviraju se nadležni, što opet nije garancija zadovoljavajućih rezultata. Samo se u mediji od 2011. godine pojavilo još mnogo slučajeva sličnih Aleksinom, gde se može utvrditi da učesnici i zainteresovane strane u oblasti prevencije i intervencije u slučajevima nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u školi, ne znaju u potpunosti svoja prava, obaveze i odgovornosti, ne razumeju značaj kvaliteta saradnje za stvaranje bezbednog školskog okruženja, ne sprovode analize kvaliteta saradnje svih aktera, ne prepoznaju teškoće i nisu sposobni da ih prevaziđu. Takođe, ne vodi se adekvatna dokumentacija i evidencija o saradnji, upitna je adekvatnost programa saradnje, kao i mogućnost da se oni unaprede. Od postojećih strategija smanjenja nasilja u školama (strategije obuhvataju razvoj komunikacijskih veština, unapređivanje procesa mišljenja, razvoj empatije i programe kontrole besa) koje su navedene na Nacionalnoj platformi za prevenciju nasilja koja uključuje decu - Čuvam te, uočeno je da nisu u potpunosti razvijane, posebno programi kontrole besa i komunikacijske veštine, što se može videti i u nabrojanim aktivnostima Izveštaja o ostvarivanju godišnjeg plana rada za školsku 2022/2023 OoŠ “Vladislav Ribnikar”.

Kao značajan mehanizam saradnje roditelja i škole može se navesti Savet roditelja, koji predstavlja telo savetodavnog karaktera i bira se u svim obrazovnim ustanovama, od predškolskih do srednjoškolskih. „Od oktobra 2018. godine, izmenama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja uvedene su značajne promene u smislu da je savetima roditelja praktično oduzeto pravo direktnog odlučivanja, a uloge učešća u donošenju odluka su ostale nejasne i nisu definisane ni jednim posebnim aktom“. Pravilnici ili poslovnici su akti koji bliže uređuju rad ovih tela i morali bi da budu dostupni na sajtu svih škola. Na sajtu OOS „Vladislav Ribnikar“ postoji izvod o nadležnostima Saveta roditelja, ali je u rubrici Dokumenta, Poslovnik o radu ovog tela nedostupan, kao i većina drugih dokumenata, uključujući i Statut. Ono što se često navodi kao nedorečenost u funkcionisanju ovih tela, jeste način izbora predstavnika odeljenskih zajednica, način vođenja rasprave na sastancima, donošenja odluka, a pre svega njihova implementacija od strane organa upravljanja obrazovnom ustanovom.⁷⁵

Savet roditelja Ogladne osnovne škole „Vladislav Ribnikar“, između ostalih nadležnosti uključuje i sledeće: razmatra i prati uslove za rad ustanove, uslove za odrastanje i učenje, bezbednost i zaštitu dece i učenika; i učestvuje u postupku propisivanja mera o načinu i postupcima zaštite i bezbednosti učenika za vreme boravka u ustanovi i svih aktivnosti koje organizuje ustanova.

Da bi se procenio učinak „razmatranja, praćenja i učestvovanja“ ovog tela u aktivnostima koje imaju veze sa bezbednošću, odnosno nasiljem, neophodni su vidljivi rezultati, koji su opisani u zapisnicima sa sastanka ovog tela ili u izveštajima o ostvarivanju godišnjeg plana rada škole. U već pomenutom, poslednjem Izveštaju o ostvarivanju godišnjeg plana rada za školsku 2022/2023 može se videti da je Savet roditelja doneo odluku o angažovanju fizičkog obezbeđenja na ulaznim vratima, na teret roditelja, odluku da o izboru osiguravajuće kuće za fakultativno osiguranje učenika, donese Kolegijum saveta roditelja, što je Kolegijum i učinio. U prvom polugodištu su održana dva sastanka Saveta roditelja, kao i u dva termina Velika otvorena vrata, dok u drugom polugodištu, do tragičnog događaja, nijedan (zakazan je bio sastanak za 04. maj). Zašto je ovo važno? Telo koje treba da razmatra različite probleme u školi, a između ostalih, vezano i za bezbednost učenika, u godini kada se sprovodi veći broj pojačanog vaspitnog rada sa učenicima, ne sastaje se dovoljno ni u redovnim terminima, a ni u vanrednim, što je usledilo tek nakon višestrukog ubistva.

Iz razloga da se poveća mogućnost saradnje i uspostavljanja partnerskog odnosa između roditelja, lokalne samouprave, škole i nastavnika od 2017. godine, na osnovu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja osnivaju se opštinski saveti roditelja. Pravilnikom o opštinskom savetu roditelja (2018) bliže se uređuje način rada opštinskih saveta roditelja, a danom donošenja postao je i (zakonska) obaveza. Ipak, još uvek nisu dovoljno transparentni podaci o osnivanju takvih tela na opštinskom nivou, kao ni dovoljno dostupne informacije o njihovom radu i rezultatima, iako ih član 8. Pravilnika obavezuje na javnost u radu. Takva je i situacija sa Opštinskim savetom roditelja opštine Vračar, za koji postoji samo jedna informacija o aktivnosti iz februara meseca 2020. godine, kada je na sastanku tog tela data informacija o nastavku realizacije projekta „Roditelji oprez“ (edukacije roditelja o problemima koji su u velikoj meri prisutni kod mladih, a odnose se na korišćenje psihoaktivnih

⁷⁵ Marina Matijević, Marija Jovanović, „Uključenost roditelja u školske aktivnosti“ u Godišnjak za pedagogiju II/1, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 2017, str. 9-20

supstanci). Ne postoji više detalja o tome kako Opštinski savet roditelja radi, koje su ključne aktivnosti i da li se i u kojoj meri odnose na druge bezbednosne teme, a naročito kada je u pitanju nasilje i kakva je saradnja sa savetima roditelja škola na Vračaru. Ovo je važno da bi se razumelo koliko je opravdano postojanje ovakvih tela, posebno, ako su predstavljeni kao deo preventivnih aktivnosti. Slično je i u drugim opštinama, obično se pronalazi jedna ili dve informacije o radu tih tela, neposredno po osnivanju, i nakon toga informacije izostaju.

Kada je u pitanju rad nastavnika na razvoju i promociji bezbednosne kulture, može se analizirati kroz njihovu ulogu odeljenskog starešine, kroz rad i članstvo u Timu za zaštitu od diskriminacije, nasilja zlostavljanja i zanemarivanja, ili, u međuvremenu predviđenom i Timu za krizne događaje. U Izveštaju o ostvarivanju godišnjeg plana rada škole "Vladislav Ribnikar", navodi se da je Tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na redovnim sastancima pratio i analizirao sprovođenje preventivnog programa zaštite učenika, a na interventnim sastancima pratio realizaciju donetih planova zaštite i sprovođenje vaspitno-disciplinskih mera. Međutim, kao što je već uočeno u izveštajima Državne revizorske inspekcije (DRI), koja je sprovela reviziju u nekim školama, i ovde se uočavaju određene nesvršishodnosti, a pre svega, da nisu u potpunosti sprovedeni ni planirani preventivni programi. Na osnovu Izveštaja DRI koji je objavljen u decembru 2022. godine i sprovedene revizije u četiri škole, uočeno je da su programi zaštite učenika od nasilja "više formalni nego što odražavaju specifičnosti same škole, a da godišnje izveštavanje o prevenciji i suzbijanju vršnjačkog nasilja ne pruža informacije o efektima sprovedenih mera i aktivnosti" Prema nalazima istog Izveštaja, u svim evidentiranim slučajevima, nisu procenjeni nivoi nasilja, nisu sačinjeni operativni planovi zaštite za sve učesnike nasilja, niti su dokumentovani efekti preduzetih mera i aktivnosti predloženih u većini sačinjenih operativnih planova zaštite. U međuvremenu, u izveštajima i u drugim školama utvrđene su slične nesvršishodnosti.

Kada se u Izveštaju o ostvarivanju godišnjeg plana rada za školsku 2022/2023, pogleda tabelarni prikaz preventivnih aktivnosti u OŠ "Vladislav Ribnikar", uočava se da su najfrekventnije u oktobru i novembru mesecu, da u martu mesecu nije zabeležena nijedna, a u aprilu mesecu samo jedna i kasnije su (ne)opravdano izostale i beleži se samo rad Tima za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Inače, sve navedene aktivnosti (od obeležavanja međunarodnih praznika i memorijala, do humanitarnih akcija, sportskih i kulturnih aktivnosti, predavanja sa temama iz oblasti bezbednosti), nemaju precizan broj učenika koji ih je pohađao, a često se svode na aktivnosti jednog odeljenja ili nekoliko delegiranih učenika, što je nedovoljno da bi se postigao očekivani nivo ishoda u stečenim znanjima, veštinama ili usvojenim vrednosnim stavovima i osećanjima (solidarnost, tolerancija, empatija i slično) kod najvećeg broja učenika.

Preventivni mehanizmi za sprečavanje nasilja kod dece i mladih u lokalnoj zajednici

Postoje brojna zvanična tela i institucije koje se bave bezbednošću u lokalnoj zajednici, policija je samo jedna od njih. Ona su najčešće savetodavnog karaktera, formiraju se na lokalnom nivou, te su obično deo lokalnih struktura vlasti širom Srbije a i imaju za cilj preventivni rad u oblasti sprečavanja nasilja i drugih rizika i pretnji kojima su deca i mladi izloženi

na lokalnom nivou. Navešćemo samo neke od njih: Savet za javni red i mir i bezbednost ili najčešće Savet za bezbednost, Koordinaciono telo za borbu protiv nasilja u osnovnim i srednjim školama, Kancelarije za mlade, Savetovalište za mlade, Savetovalište za decu žrtve nasilja (Niš), Savet za mlade, Lokalna mreža za borbu protiv vršnjačkog nasilja (Vranje), Savet za rodnu ravnopravnost, Lokalni zaštitnik građana (najmanje zastupljeno telo u opštinama) i drugi. Za potrebe rešavanja ovih problema donose se i Strategije za mlade na lokalnom nivou, lokalni akcioni planovi za mlade. Sva navedena tela se mogu posmatrati kao instrumenti lokalne omladinske politike u Srbiji, a na osnovu istraživanja KOMS-a iz 2021. godine,⁷⁶ konkretno, saveti za mlade su, osim u nekoliko opština, uglavnom neinkluzivna i nefunkcionalna tela.

O reakciji i svesti da nasilje treba prijaviti, bez obzira da li postoji lična ugroženost ili je pitanje svedočenja, da neko drugi trpi nasilje, u svim policijskim upravama i stanicama u Republici Srbiji 365 dana obezbeđena je 24 časovna dostupnost obučениh policajaca, kojima se deca i roditelji mogu obratiti za pomoć i zaštitu: besplatnim pozivom na 192, slanjem mejla na info@mup.gov.rs, neposredno policijskom službeniku na ulici ili u školi, kao i lično, dolaskom u policijsku stanicu. Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom prosvete nauke i tehnološkog razvoja svojevremeno su pripremili i „Vodič za bezbedno detinjstvo“. Takođe, MUP u saradnji sa drugim institucijama, od septembra 2023. godine sprovodi projekat „Zajedno i bezbedno kroz detinjstvo“, što podrazumeva organizaciju radionica po školama u saradnji sa Timom za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, što se već sprovodi u osnovnim školama širom Srbije.

Postoje i brojne nevladine inicijative koje temu bezbednosti mladih, a naročito prisutnog nasilja, na lokalnom nivou stavljaju na vrh agende prioriternih tema od značaja za mlade. Može se izdvojiti Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), koja je pripremila i Smernice za uključivanje bezbednosti u lokalne akcione planove.⁷⁶ U okviru navedenih smernica, postoji podatak da su mladi kao oblasti od najvećeg bezbednosnog značaja, prepoznali sledeće: zdravlje, ekološka bezbednost, bezbednost u saobraćaju, nasilje, bezbednost na internetu i vanredne situacije.

Kultura oružja u Srbiji – sa osvrtom na mlade

Kultura oružja predstavlja set društvenih normi, stavova i vrednosti koji čine prihvatljivim posedovanje oružja u okolnostima u kojima za tim ne postoji bezbednosna ili ekonomska potreba. Drugim rečima, to je kultura koja posedovanje oružja normalizuje i onda kada mu svrha nije odbrana ili lov.⁷⁶ Kultura oružja pripisuje oružju pozitivnu društvenu ulogu, ali i određenu simboličku vrednost koja nadilazi utilitarističko shvatanje oružja: ono postaje simbol, po pravilu, muževnosti i određenog društvenog statusa.⁷⁷

U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ), kultura oružja bila je povezana sa antifašističkom borbom jugoslovenskih partizana u Drugom svetskom ratu i sa socijalistič-

⁷⁶ Adrian Wilkinson et. all, "The rifle has the devil inside' Gun Culture in South Eastern Europe," (Beograd: SEESAC, 2006), 1, <https://www.seesac.org/f/docs/SALW-Awareness-and-Communication/Gun-Culture-in-South-Eastern-Europe-EN.pdf>.

⁷⁷ Ibid.

kom revolucijom. Ona je bila ugrađena u širu institucionalnu strukturu koja je kontrolisala upotrebu oružja.⁷⁸ Raspad jugoslovenskog sistema i ratovi koji su usledili otvorili su prostor za redefinisane uloge oružja u društvu i oslobodili destruktivni potencijal kulture oružja.

Ovde bi bilo korisno istaći da između pojmova „kultura oružja“ i „kultura nasilja“ ne postoji potpuno, već samo delimično preklapanje. Drugim rečima, kultura oružja nije nužno kultura nasilja, pogotovo ako je takva da podrazumeva strogu regulaciju oružja. Kao primer i dokaz navodi se Finska, koja je po naoružanosti civila osma država na svetu, a istovremeno ima veoma nisku stopu kriminaliteta.⁷⁹ Ovim se može objasniti i činjenica da je nekadašnja kultura oružja SFRJ postala destruktivnija sa promenom vladajuće ideologije, raspadom zemlje i institucija i jačanjem kulture nasilja.

Ideološki zaokret krajem osamdesetih godina prošlog veka, ratovi koji su usledili, klasno raslojavanje i urušavanje institucija snažno su uticali i na simboliku oružja. Dok je ranije oružje asocijirano prvenstveno na narodnooslobodilačku borbu, u kojoj su muškarci i žene učestvovali rame uz rame, u novouspostavljenom simboličkom poretku, koji je i danas dominantan, oružje postaje simbol maskuliniteta. Nova simbolika oružja neodvojiva je od opšteg trenda repatrijarhalizacije društva i jačanja tradicionalne podele rodničkih uloga koja ženu uspostavlja prvenstveno kao majku, suprugu i negovateljicu, a muškarca kao onog koji donosi odluke, ali i brani – kako porodicu, tako i zemlju.⁸⁰ Glorifikacija ratnika iz ratova devedesetih – uvek muškaraca – nesumnjivo je doprinela povezivanju ideala muškosti sa oružjem. Istraživanje stavova mladih o rodno zasnovanom nasilju iz 2021. godine pokazuje da 10% mladih u potpunosti prihvata tradicionalnu podelu rodničkih uloga, a još 20% je neodlučno, što ukupno čini skoro trećinu mladih koji inkliniraju ka patrijarhalnosti kada je reč o rodničkima ulogama.⁸¹

Pucanje iz vatrenog oružja prilikom slavlja je praksa koja je u Srbiji ilegalna, ali u velikoj meri normalizovana – kao i u ostalim balkanskim državama. Ona je prihvaćena kao deo folklor i, prema istraživanju iz 2006. godine, 40% procenata građana Srbije je nekada prisustvovalo slavljeničkom pucanju: na svadbama, ispraćajima, slavljinama povodom rođenja deteta, povodom verskih praznika, ili povodom sportskih pobeda.⁸²

Pojedine javne ličnosti iz političkog života koje imaju uticaj na javno mnjenje nekad se pojavljuju u ulozi promotera kulture oružja.⁸³ Tokom ratova devedesetih, za mnoge političare nacionaliste, bilo je uobičajeno da su u javnosti u uniformi i sa oružjem. Od završetka ratova, ovo se više ne dešava, ali fotografije i snimci iz tog perioda su, zahvaljujući internetu, lako dostupni mladima koji se devedesetih godina ne sećaju. Slike naoružanih Vojislava Šešelja, Željka Ražnatovića Arkana, ali i slike crkvenih velikodostojnika koji blagosiljaju pripadnike paravojnih jedinica, poznate su gotovo svima. Nepostojanje systemske edukacije mladih o ratovima devedesetih doprinosi tome da se Šešelj i Arkan opažaju kao pozitivne ličnosti, dok Srpska pravoslavna crkva uživa veliko poverenje građana, uključujući mlade.

78 Vladimir Cvetković, "Serbian Society and Gun Culture," *Sociologija* 48, no. 1 (2006): 46, dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0038-0318/2006/0038-03180601039C.pdf>.

79 Ibid, 41.

80 Ibid, 23.

81 Milica Stančetić i drugi, *Istraživanje stavova mladih o rodno zasnovanom nasilju*, (Beograd: KOMS, 2021), 63, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/04/Rodno-zasnovano-nasilje-medju-mladima-v3-3.pdf>.

82 Ibid, 19.

83 Ibid, 26-27.

Kulturu oružja promovise i jedan deo popularne muzike, uključujući rok, folk i rep muziku. Na primer, tekst poznate pesme „Riblje čorbe“ glasi: „Kupio sam pištolj od švercera na crno, na tebe ću rado da potrošim zrno. Zato nemoj da ideš mojom ulicom...“ Folk pevačica Viki Miljković peva: „Bež' Milane, moja ružo. Čale mi se naoružo. U vazduh će sve da dignu. Ne daj Bože da te stigne“. U normalizaciji oružja prednjače muzički žanrovi koje najviše slušaju upravo mladi, kao što su rep, hip-hop i trep. Na primer, popularni pevač Rasta u svojoj pesmi „Geto sport“ kaže: „Woo, woo, woo, interventna. Ispred njih zaustavljena siva vektra. Na hau-bi tri kile je u tri paketa. Jedna bereta, jedan novi magnum 357.“

Važno je pomenuti i to da je jedna od najpopularnijih folk pevačica sa ovih prostora, Svetlana Ceca Ražnatović, udovica Željka Ražnatovića Arkana koji je bio optužen za ratne zločine i poznat kao deo kriminalnog podzemlja. U kući Ražnatovića je tokom policijske akcije „Sablja“ 2003. godine pronađena veća količina ilegalnog oružja. Ceca je do sve do danas ostala nacionalna ikona, omiljena i među mladima.

Televizije sa nacionalnom frekvencijom, poput Pinka i Happy-ja, promovisu određene ličnosti iz kriminalnog miljea, u okviru rijaliti programa i drugih emisija koje nemaju kritički odnos prema kriminalu. Tako kriminalci postaju idoli nekih mladih, koji zbog toga žele da nabave oružje. Na primer, Uroš Blažić, koji je 4. maja 2023. godine izvršio masovno ubistvo u okolini Mladenovca, na društvenim mrežama je sebe poredio sa Kristijanom Golubovićem, osuđivanim kriminalcem, ali i učesnikom rijalitija i gostom brojnih TV emisija.

I takozvana visoka kultura na izvestan način doprinosi pozitivnim percepcijama oružja – prvenstveno muzeji čije postavke uključuju kolekcije oružja. „Kolekcije oružja mogu se koristiti za podsećanje na prethodne vojne pobede i poraze jedne zemlje. One doprinose oblikovanju i reprodukciji identiteta i percepcije pripadnosti naciji i državi, posebno kada je zemlja ili teritorija stvorena ili održavana ratom i oružjem,“ ističe se u analitičkom izveštaju UNDP projekta SEESAC iz 2006. godine.⁸⁴ Međutim, ukoliko se muzejske postavke pravilno istorijski kontekstualizuju, one će ostati u funkciji obrazovanja i neće doprineti zloupotrebi oružja.

Kultura oružja u Srbiji usko je povezana sa kulturom nasilja, odnosno normalizacijom nasilja u mnogim sferama života koja je intenzivirana za vreme ratova devedesetih. Povezana je i sa repatrijarhalizacijom društva i jačanjem tradicionalne podele rodni uloga u kojoj oružje postaje jedan od simbola muškosti. Konačno, glorifikacija ratnika i kriminalaca, i nepostojanje systemske edukacije mladih o devedesetim godinama prošlog veka, doprineli su pozitivnim percepcijama oružja kao simbola, ali i kao sredstva za dostizanje poželjnog društvenog statusa. Prošlogodišnje majske tragedije sigurno će uticati na promenu odnosa prema oružju kod jednog dela populacije. Ostaje pitanje da li će institucije na adekvatan način odgovoriti na ovo traumatično iskustvo, tako da mladi u potpunosti razumeju destruktivan potencijal oružja.

84 Ibid, 25.

Kultura nasilja na sportskim priredbama – okidač i promoter

Novije studije fenomena navijačkog nasilja razlikuju navijačke i huliganske grupe.⁸⁵

- Navijačke grupe, takozvani ultrasi, su dobro organizovane grupe fanatičnih i posvećenih navijača koje često imaju jaku vezu sa određenom političkom ideologijom, delom grada, pa i etničkom pripadnošću.
- Huliganske grupe, za razliku od „običnih“ ultrasa, koriste sport i navijanje kao paravan za nasilje i druge nezakonite aktivnosti, poput organizovanog kriminala.

Huligansko nasilje nije srpski, niti balkanski fenomen, ali je u Srbiji poslednjih decenija poprimilo zabrinjavajuće razmere i razvilo određene specifičnosti. Još na početku ratova u Jugoslaviji, fudbalski stadioni poslužili su kao poligon za podsticanje nacionalne mržnje, dok je navijačka grupa „Delije“ bila jedna vrsta regrutnog centar za paravojnu jedinicu Srpsku dobrovoljačku gardu Željka Ražnatovića Arkana. Po završetku ratova, zloupotreba navijačkih grupa nije prestala pa su tako danas neke od njih povezane sa organizovanim kriminalom, političkim strukturama, kao i nasilnim ekstremizmom.

Mladi se priključuju navijačkim grupama iz ljubavi prema sportu i svom klubu, ali i zbog toga što članstvo u ovim grupama pruža osećaj pripadnosti i zajedničkog identiteta, pojačava emocionalnu vezu sa klubom, i omogućava učešće u dramatičnim događajima i ritualima koji podižu adrenalin.⁸⁶ Takođe, ultrasi su po pravilu dobro organizovani, a to mladima daje nešto što im na drugim mestima možda nedostaje – strukturu i pravila.⁸⁷ Upravo želja za pripadanjem i dokazivanjem mlade koji se pridruže navijačkim grupama čini posebno osetljivim na zloupotrebe. Povezanost huligana sa organizovanim kriminalom vodi ka tome da se mlađi navijači, a pogotovo maloletnici, često koriste za rasturanje droge i druge kriminalne aktivnosti.⁸⁸ Tako mladi ulaze u svet kriminala u kojem, ukoliko se dokažu, mogu da napreduju u hijerarhiji. Učešće u nasilnim aktima – od uništavanja imovine do nanošenja telesnih povreda – u ovom miljeu se smatra poželjnim ponašanjem kojim se dokazuje hrabrost, a nanošenje povreda je često i vid inicijacije u više redove.⁸⁹

S obzirom da kriminal donosi brzu i laku zaradu, mladi koji dolaze iz radničke klase mogu biti posebno osetljivi na zloupotrebe kriminalaca infiltriranih u huliganske grupe. Međutim, ekonomska deprivacija svakako nije jedini faktor rizika; odsustvo psihološke i emotivne podrške mladima, kao i nepostojanje drugih oblika zajedništva i solidarnosti, takođe mogu doprineti ulasku mladih navijača u kriminalne strukture.

85 Saša Đorđević and Ruggero Scaturro, *Dangerous Games: Football Hooliganism, Politics and Organized Crime in the Western Balkans* (Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2022): 4-5 https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/ran_wb_ad-hoc_violent_extremism_and_sport_in_the_wb_122023_en.pdf; Marija Djoric, *Violent Extremism and Sports in the Western Balkans* (Luksemburg: Evropska unija, 2023): 5.

86 Đorđević and Scaturro, *Dangerous Games: Football Hooliganism, Politics and Organized Crime in the Western Balkans*, 14.

87 Ibid.

88 Ibid, 15.

89 Ibid, 16.

Pored organizovanog kriminala, huliganske grupe povezane su i sa nasilnim ekstremizmom i poznate po indoktrinaciji svojih članova.⁹⁰ U Srbiji, većina navijačkih grupa promoviše srpski nacionalizam i mržnju prema drugim etničkim, ali i ostalim manjinskim grupama, poput seksualnih manjina. Kroz dehumanizaciju etnički Drugog i manjina, mladi navijači postaju neosetljivi na razne vrste fizičkog, verbalnog i strukturnog nasilja prema onima koje vide kao Druge.

Kao što je to slučaj u brojnim drugim društvenim oblastima, i u ovoj oblasti postoji normativno-pravni i strateški okvir. Tako je Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama usvojen u Srbiji još 2003. godine, a prateća Nacionalna strategija i Akcioni plan za period 2013-2018. godine ostali su mrtvo slovo na papiru.⁹¹

Bezbednosna kultura je ključni alat u sprečavanju bezbednosnih problema među decom i mladima u školi, lokalnoj zajednici, na sportskim događajima i slično. Uočeno je da nedostatak bezbednosne kulture može dovesti do ozbiljnih posledica, kao što su višestruka ubistva. Stoga je važno usredsrediti se na jačanje preventivnih mera i mehanizama koji promovišu bezbednosnu kulturu, a ne kulturu oružja i kulturu nasilja, kako bi se takve i slične tragedije sprečile.

90 Đorić, 2023.

91 Saša Đorđević i Ivana Jeremić, *Nasilje i sport: Nekad i sad* (Beograd: BCBP, 2019), https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/v1_-_nasilje_i_sport_-_bcbp.pdf.

6. Preporuke

Kontrola oružja

- # Važeći Zakon o oružju i municiji je potrebno dosledno primenjivati u praksi.
- # Potrebno je da se u Zakonu o oružju i municiji definišu jasni i strogi uslovi koje fizička lica treba da ispune kako bi nabavila i držala oružje za ličnu bezbednost.
- # Osim provere uslova za bezbedan smeštaj i čuvanje oružja i municije prilikom odlučivanja o zahtevu za držanje i nabavljanje oružja, neophodno je Zakonom propisati da MUP sprovodi periodične kontrole ovih uslova.
- # Treba odustati od prakse redovnog produžavanja roka za zamenu oružanih listova, te oduzeti oružje svim vlasnicima oružja koji to nisu učinili u prethodnih 8 godina.
- # Potrebno je zakonom zabraniti korišćenje usluga streljana svim maloletnim licima.
- # Mediji, prilikom sprovođenja akcije predaje i legalizacije oružja, treba da sprovede masovne kampanje informisanja građana kako bi doprineli povećanju predaje oružja.
- # Ministarstvo unutrašnjih poslova, kroz stalne kampanje, treba da utiče na podizanje svesti građana o zloupotrebi vatrenog oružja, odnosno da ih edukuje o bezbednom korišćenju.

Policija u (lokalnoj) zajednici

- # Decentralizovati donošenje odluka i njihovu implementaciju u policiji, odnosno dati veću autonomiju policijskim ispostavama/stanicama da samostalno odlučuju o učešću u različitim projektima sa zajednicom (građanima, udruženjima građana, poslovnim akterima, nevladinim organizacijama, drugim institucijama itd) kroz proširenje poslova i autonomije u odlučivanju policijske stanice u čl. 26 Zakona o policiji.
- # Poštovati organizaciju rada i ostvariti kontinuitet rada policijskih službenika na bezbednosnim sektorima, radi unapređenja odnosa sa zajednicom – kroz poštovanje Uputstva o organizovanju poslova i načinu rada policije u zajednici, na sektorima i policijskim odeljenjima⁹², čl. 33 st. 3, gde se navodi da komandir policijske ispostave obezbeđuje ustaljenost policijskih službenika na određenom bezbednosnom sektoru ili odeljenju na duže vreme.

⁹² Uputstvo o organizovanju poslova i načinu rada policije u zajednici, na sektorima i policijskim odeljenjima, „Službeni glasnik RS” br. 6/16, 24/18 i 87/18.

Školski policajac

Usmeriti resurse na obuke školskih policajaca koji obavljaju poslove u školama a ne poseduju sertifikate za rad sa maloletnicima, radi njihovog efikasnijeg rada i punog poštovanja Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica.

Potrebno je dati veću autonomiju lokalnim organizacionim jedinicama za neposrednu saradnju sa školama kako u slučajevima već prijavljenog nasilja radi de-eskalacije događaja i smanjenja štetnih posledica, tako i radi učešća u preventivnim programima.

Lokalni saveti za bezbednost

Opštine i gradovi treba da formiraju lokalne savete za bezbednost kao stalna radna tela sa jasnim mandatima.

Opštine i gradovi treba da opredele dovoljna sredstva za rad lokalnih saveta za bezbednost.

U cilju usklađivanja bezbednosnih politika i aktivnosti u Srbiji, kao i kontinuiranog delovanja lokalnih saveta za bezbednost, Vlada Srbije treba da usvoji nacionalnu politiku prevencije kriminala.

Lokalni saveti za bezbednost treba da definišu prioritete rada koji bi se u najvećoj meri temeljili na nacionalnu politiku prevencije kriminala, ažurirane procene javnih bezbednosti i operativne planova policijskih uprava.

Bezbednost u školi, uloga roditelja i nastavnika u promociji bezbednosne kulture

Bezbednost kao sadržaj saradnje roditelja/porodice i škole mora biti jedan od prioriteta i jasno formulisano u programima saradnje.

Dosledno primenjivati nultu toleranciju na nasilje i pravovremeno reagovati u slučaju prijave nasilja.

Informacije o nasilju, odnosno, o preventivnim aktivnostima u školi moraju biti jasno i lako dostupne roditeljima, ali i drugim zainteresovanim stranama iz okruženja.

Uspostaviti bolji monitoring i evaluaciju, rezultata rada Tima za zaštitu od diskriminacije,

nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, Saveta roditelja, Opštinskog saveta roditelja (što znači bolji pristup njihovim evidencijama o ostvarenim ciljevima i ishodima, koji, pored veće vidljivosti moraju biti i merljivi).

Programi zaštite učenika od nasilja moraju sadržati sve specifičnosti škole, moraju jasno proceniti nivoe nasilja, odrediti operativne planove zaštite za sve učesnike nasilja i jasno dokumentovani efekte preduzetih mera i aktivnosti.

Izvršiti izmene zakonskog okvira koji reguliše rad saveta roditelja, kako bi dobio značajniju ulogu u odlučivanju.

Svi učenici škole moraju biti obuhvaćeni preventivnim aktivnostima (generalnom prevencijom) u odnosu na nasilje i druge bezbednosne probleme i savladati strategije smanjenja nasilja u školama.

Informacije o rada Opštinskog saveta roditelja moraju biti vidljivije i sa konkretnijim aktivnostima koje uključuju prevenciju nasilja i drugih bezbednosnih problema.

Preventivni mehanizmi za sprečavanje nasilja kod dece i mladih u lokalnoj zajednici

Uskladiti rad i nadležnosti tela savetodavnog karaktera na lokalnom nivou, a koji se tiču bezbednosti dece i mladih.

Uvažiti postojeće i definisati nove smernice za uključivanje bezbednosti u lokalne akcione planove postojećih savetodavnih tela.

Uvažiti teme iz bezbednosnog korpusa koje su mladi prepoznali kao značajne na lokalnom nivou i omogućiti adekvatne pristupe u rešavanju bezbednosnih problema.

Sva tela savetodavnog karaktera u lokalnoj zajednici jasno da definišu programe rada, sa standardizovanim kvalitetom i preciziranim vremenskim okvirom za obavljanje predviđenih aktivnosti koje moraju biti transparentne.

Kultura oružja

Potrebno je da nastavni programi iz različitih društvenih i humanističkih predmeta uključe kritički pristup kulturi oružja, edukaciju o ratovima devedesetih, kao i kritiku rodnih stereotipa.

Potrebno je da se mediji pridržavaju zakona koji reguliše rad medija, kao i etičkog kodeksa novinara prilikom tematizovanja oružanog nasilja, kako ne bi doprinosili promovisanju

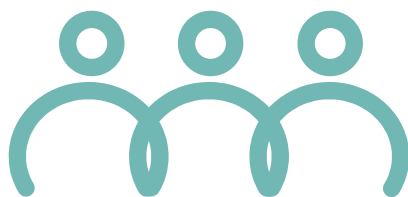
i pozitivnoj percepciji oružja. Potrebno je da se kršenje normi dosledno sankcioniše, kroz opomene, kazne i ostale regulatorne mere.

Kultura nasilja na sportskim priredbama

Potrebno je da nadležna ministarstva Vlade Srbije, pre svega ministarstva sporta i obrazovanja, intenziviraju napore u prevenciji nasilja na sportskim tribinama, kroz kampanje, obrazovne programe, i sl.

Nacionalni savet za sprečavanje negativnih pojava u sportu treba da utvrdi greške u primeni prethodne Nacionalne strategije za borbu protiv nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, i predloži novu, unapređenu strategiju.

Potrebno je ojačati regionalnu i međunarodnu saradnju u razmeni znanja i iskustava u prevenciji nasilja u sportu.

Više informacija o Majskoj platformi
i izveštajima iz drugih oblasti možete naći na sajtu:

majskaplatforma.rs

Ukoliko imate sugestije, komentare, ideje možete nam pisati na

info@majskaplatforma.rs

Izvori i beleške